ئەنوەر قادر محەمەد:
دەبێ خوێنەر بکرێ بە بەرهەمهێنەری تێکست، نەک کۆپلەیەکی بێ دەسەڵات.. کەسانێکیش نەتوانن ببنە خاوەنی پاشخانێکی کولتووریی بەهێز، ناتوانن بەرهەمێکی نەمر پێشکەش بکەن

(٢ – ٢)

هەڤپەیڤین: عەبدوڵڵا قەرەداغی
(کەرکووک)

ئەنوەر قادر محەمەد کە لە دوو قۆناغی جیاوازی دیکەی بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانیدا، بە «ئەنوەر قەرەداغی» و «ئەنوەر جاف»یش ناسرابوو، لە بەرجەستەترین قۆناغی ناسراویدا، کە قۆناغی ڕووبەڕووبوونەوەی بەرهەڵستکارانەی پاش نسکۆی ساڵی ١٩٧٥ بوو، پارچە شیعری «چۆن کپ ئەبم» و هەموو کۆمەڵە شیعری «زریان» ببوونە ویردی سەر زمانی ڕۆشنبیرانی گەلێکی تا سەر ئێسقان بریندار، پاشان لە تاراوگەدا ئەو ئەزموونە لە کەفوکوڵی لاوێتییەوە، بەرەو ڕامان و قووڵبوونەوەی ژێر کاریگەریی نیمچە سۆفییانەی جیهانێکی چەند لایەنە لە «زایەڵە»دا، دوا ڕەنگڕێژیی ئەزموونێکی قووڵتر، بەڵام پەناگرتوو و گۆشەگیر لە «زەنوێر»دا هەنگاوی ناو تایبەتمەندییەکانی چڕتر کردەوە و بەمەش ئەرکی ڕەخنەگری سەختتر کردەوە.

لە وەرگێڕانیشدا، لە سەرەتاکانی وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە و بۆ عەرەبی و پاشتریش لە زمانی فارسییەوە و پاش ئەوەش لە هەردوو زمانی ڕووسی و سوێدییەوە، هەنبانەیەکی دەوڵەمەند و ڕەنگاوڕەنگی بۆ عاشقانی شیعری و ئەدەبی منداڵان و لێکۆڵینەوەی زانستی هەمەلایەنە و بەپێز بەجێ هێشت و چاوەڕوانیش دەکرێ ئەو کەلێنەی لەلایەن ئەمەوە، لەو بوارەدا پڕ کراوەتەوە، زیاتر و قووڵتریش بێت.

ڕێڕەوی زانستی ئەمیش، لە هەردوو قۆناغی ماستەر و دوکتۆرادا، جگە لە فێربوونی باشی ئەو دوو زمانەی ئاماژەیان بۆ کرا، ئەو بوارانەی لەو دوو قۆناغەدا بواری لێکۆڵینەوەی بوون، جگە لەو بەرهەمە جیاواز و گرنگەی «لیریکای شیعری مەولەوی– دکتۆرانامەکەی»، ئاشناییەکی گەورە و قووڵی ئەویش لە کۆمەڵێک بواری گرنگی کوردۆلۆژی، بەرهەمی چەندین ساڵی ژیانی تاراوگەن لە ڕووسیا و سوێددا.

زۆر بە کورتی، ئەمە پوختەی پیاوێکە بۆ مەبەستێک ژیاوە، ئەمەش هەوڵێکە بۆ ئاوڕدانەوە لە چەند وێستگەیەکی ئەو ژیانە.

* دەکرێ بڵێین گۆران هۆی ناسینی تۆ بووە بەو؟
- بێ گومان، بەڵام وەک وتم مامەڵەکان لە شیعردا جیان..
* ئەی مایکۆفسکی چۆن بوو؟
- شتم دەربارەی مایکۆفسکی خوێندبۆوە، چونکە سەرچاوە بە عەرەبی و فارسی دەربارەی هەبوون..
* بەڵام بۆ نموونە ڕووس گەورە شاعیری وەک پووشکینی هەیە؟
- من لەو شیعرەدا مایکۆفسکی-م وەک «ماسک» بەکارهێناوە. لە شوێنێکدا خوێندبوومەوە کە یەکێک لە هۆی خۆکوشتنەکەی خۆشەویستییەکی نائومێد بووە.. گوایە ئەو یارەی کچی یەکێک لە ئەریستۆکراتەکانی ڕووس بووە و دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ چوون بۆ پاریس، دەسەڵاتی سۆڤیەتیش ڕێگەی ئەمیان نەداوە بچێ بۆ لای... ڕەنگە بڵێی جا دەبێ ئەمە چ پێوەندییەکی بە ئەزموونی شەخسیی تۆوە هەبێ؟! ڕاستییەکەی من جۆرە پێوەندییەکی سەیرم لەگەڵ کچێکدا هەبوو، یان پێوەندیش نا، هەستێکی ئێجگار بەهێزم بەرانبەر کچێک هەبوو، کە باڵا و ڕوخساری ئەو لە پشتی گەلێ لەو شیعرانەی «زریان»ەوەن. خۆی ئەمە جۆرێکی سەیر بوو لە خۆشەویستی، بەلای کەمەوە لەلای منەوە، چونکە هەرگیز ڕۆژێک لە ڕۆژان من هیچی وام بەو کچە نەگوت، ئەگەر دەفتەری نووسینەکانیم نەدیایە، کە هەندێ شتی تێدا بوون بۆ منی نووسیبوون، ئێستە هەر ناوی ڕاستەقینەم لێ دەنا «خۆشەویستی لە تەنیا سەرێکەوە». کاتێ من ئەو کچەم ناسی ئەو هەر لە قۆناغی ئامادەییەوە پێوەندیی لەگەڵ کوڕێکدا هەبوو. کوڕەکە لە وڵاتێکی تر دەیخوێند، بەڵام ئەو کچە لەگەڵ مندا بە حوکمی خوێندن و هاتوچۆی ڕۆژانەی ڕێگاوە زۆر یەکترمان دەدی و گفتوگۆمان دەکرد.. جۆرە هەستێکی ڕوحی تایبەتمان بەرانبەر یەک هەبوو، بەڵام کۆمەڵێک بەربەست هەبوون کە ڕێگر بوون، دوور نەبوو درکاندنی ئەم هەستە، یان باس لێوەکردنی ببوایەتە هۆی نەمانی ئەو جۆرە پێوەندییەش.. هەرچەندە ئازار و ئەندێشەی ئەم «ئەزموونەش!» کەم نەبوون، بەڵام سۆزێکی گەرم و جوانییەکی ئەفلاتوونی سەیریش لەم «پێوەندییە»دا هەبوو.. دەبینی دوان بە وشەکاندا دەنێم وەک ئەوەی بیانخەمە نێو دوو کەوانەی بچووکەوە، چونکە لە هی خەڵکی تر ناچن و دەبینی دوای ئەم هەموو خولانەوە و ڕستە ڕیزکردنە نازانم هیچ لە من گەیشتێ، یان بە قەولی (حاجی محەمەدی گوڵان) وڕێنە دەکەم. بەهەرحاڵ! ئێستا لێرەدا گرنگ شیعرەکەیە، کە ماسکێک بوو بۆ ئەو ئەزموونە، یان ئەو هەست و سۆزەی- بەلای کەمەوە- من بۆ ئەو کچە هەمبوو. گەلێک شیعری تری «زریان»یش کاریگەریی ئەم خۆشەویستییە سەرنەکەوتووەیە، خۆی ئەمەش لای نووسەران و هونەرمەندان هەوێنی بەرهەمی بەپێزن.
* ماسک وەک ئەوەی «وەرزی سەرهەڵدانی فەرهاد»یش؟
- بەڵێ! شێوازی ماسک بۆ شتێکی تر لەوێدا بەکارهاتووە..
* شیعری «کۆچی شازادە» دواترە، بەڵام ئەمەی کولییە، من لام وایە ڕووکردنە شیعریش بەکاریگەریی ئەو مەسەلەیەوە بێ؟
- زۆر ڕێی تێدەچێ..
* لە «کۆچی شازادە»دا تۆ دێرێکی شاعیری ڕابەری شیعری نوێی عەرەبی- بەدر شاکیر سەییابت تێهەڵکێش کردووە.. بێجگە لەوە چ کاریگەرییەکی ئەو شاعیرەت لەسەر بووە؟
- من شیعری سەییابم زۆر دەخوێندەوە و بەدڵم بوون، تەنانەت هەندێ لەو شیعرانەشی کە بە هەناسەیەکی چەپ مەشرەبانەوە نووسیبوونی وەک: المومسة العمياء، الأسلحة و الأطفال، أنشودة المطر.. یان شیعرە زاتییەکانی دوا قۆناغی ژیانی وەک: غريب على الخليج.. یان ئەو شیعرانەی بۆ (لميعة عباس عمارة)ی وتوون، کە ئەمە نموونەیەکییەتی ئەگەر باش لەبیرم مابێ:

ذكرتك يا لميعه و الدجى ثلج و أمطار
و لندن مات فيه الليل و تنفس النور،
رأيت شبيهه لك شعرها ظلم وانهار..
و عينيني كينبوعين في غابة من الحور..

* ئەی شیعری چ شاعیرێکی تری عەرەبت بەدڵ بووە و خوێندووەتەوە؟
- ڕاستییەکەی هی گەلێکیان لەوانە: ئەدۆنیس، مەحموود دەروێش، (حسب الشيخ جعفر)، فازل غەززاوی...تاد سەرچاوەی ڕۆشنبیری ئێمە ئەو کاتانە زمانی عەرەبی بوو، لە ڕێگەی زمانی عەرەبییەوە شیعری وەرگێڕدراو بوو. من بە عەرەبی شیعرەکانی: ئاراگۆن و ئێلوار و.. شاعیرانی تری دنیام دەخوێندەوە.. کتێبێکی جان مارسیناک هەبوو دەربارەی (ئێلوار) ئەو کتێبە زۆر دیدوبۆچوونی لەو سەرەتایەدا دەربارەی شیعر گۆڕیم..

هەروەها دیوانەکانی «ئاراگۆن» «ئێلزاو چاوەکانی ئێلزا..» کە هەندێکیم لەبەر بوو.. ئەگەر یەکێ بەوردی سەرنجی شیعری من بدا تاپۆی کاریگەری (ئاراگۆن)- بێ گومان نەک وەک دزی شیعری- هەست پێدەکا..

* با بگەڕێینەوە سەر (دیدۆشکا لینین) لەو شیعرانەی کۆمەڵەی «زریان»دا من هەست ناکەم بە چاکی جێگەی خۆی لەتانوپۆی چنینی شیعرەکەدا گرتبێ، ئەی تۆ دەڵێی چی؟ ئەگەر مایکۆفسکی و ئەزموونی سەرنەکەوتووی، ڕەگەزێکی لێکچوونی وەک ماسک بەکارهێنراو بێ، ئەی دیدۆشکا لینین، بۆ هاتۆتە ناو؟

– وەک گوتم، بۆ تەواو کردنی ڕەگەزە هونەرییەکانی لێکچوونەکەیە.. تەنیا لەو شیعرەدا نا، لە شیعرێکی تردا دیسانەوە ناوی (لینین) هاتووە.. ئەڵبەتە منیش بەشی خۆم چەپڕەویم هەر هەبووە، بەڵام دڵنیابە، وەک سیاسەتاندنی شیعر نییە.. هەندێ وێنە سەیر بە دیواری ژوورەکەماندا هەڵواسرابوون، یەکێکیان وێنەی (لینین) بوو، لەگەڵ هەندێ ڕەسمی تردا کە هی ژنی جوانی نیوە ڕووتبوون،.. ئەوە ئاژاوەی ئەو سەردەمەی تەمەن بوو.. دەبینی لێرەدا وێنەکان لە باتی «ئیلتیزام» بەرەو «ئاژاوە» دەبنەوە..! من وەک هەندێ کەس نیم، ئەگەر ئەمەی باسی دەکەم بەشێوەیەکی تر بووایە، هیچ لەمپەرێکی نەوتنی نییە و دەمگوت..

* بەدەر لە ئەزموونی تایبەتی، من باسی ئەزموونی تایبەت ناکەم، هەست ناکەم لە «زریان»دا ئەزموونێکی سەرکەوتووی خۆشەویستی هەبێ؟

– نا، بەدڵنیاییەوە تۆ ڕاست بۆی چووی..

* بۆ ئەزموونی خۆشەویستی لە ژیانتاندا نەبووە؟

– هەبووە، بەڵام نەگەیشتۆتە بەیەکگەیشتن.. دوای ئەوە، تەنانەت مرۆڤ کە شیعر بۆ مرۆڤێک- کچێکی دیاریکراویش بڵێ و لە ئەزموونێکیشەوە بێ، نابێ هەر لەو ئاستە شەخسییەدا کە دوو کەسی فلان و فیسارن بیهێنێتەوە، دەبێ جۆرێک لە «تسامی» بدا بە ئەزموونەکە و بگاتە ئاستێکی ئینسانی، ئەینا ئەوکاتە نابێتە بەرهەمێکی هونەری.. نەک هەر لە مەسەلەی خۆشەویستیدا، بەڵکو لە هەموو ئەزموونە کەسییەکانی تریشدا دەبێ هونەرمەند «ئەزموونێک- وێنەیەکی کۆکراوە» بخاتەڕوو.. بۆ نموونە شاعیری ناسراو

سوپاس بۆ خوا ئەوەندە حەپۆلە و گێل نیم کە بە (دووکانی بەکر و دوو قاڵب سابوونی) شیعری ئەمڕۆی کوردییەوە خۆمان لێ بگۆڕێ و بکەوینە وڕێنە کردنەوە.

تی.ئێس. ئێلیەت خاوەنی ئەو شێواز و تیۆرییەیە کە بە عەرەبییەکەی پێی دەڵێن (المعادل الموضوعی)، بەڵام دیسانەوە لە شیعری «وێرانە خاک»دا، کە بە «کۆمیدیای یەزدانی»ی سەردەمی خۆی دەچوێنن، هەندێ شتی ژیانی شەخسیی شاعیر دزەیان کردۆتە ناو وێنەکان، بۆ نموونە ئەم شاعیرە لە ژیانی لەگەڵ هاوسەرەکانیدا [چونکە چەند جارێ ژنی هێناوە] سەرکەوتوو نەبووە، بەڵام ئەمە ئاوا یەکسەر هەستی پێ ناکرێ، بۆ؟ چونکە ئێلیەت (تسامی) کردووە بە ئەزموونە شەخسییەکەی خۆی.. داوای لێبوردن دەکەم! من کە ناوی ئێلیەت دەهێنم مەبەستم ئەوە نییە، خۆم بەرمە ئاست شاعیر و ڕەخنەگرێکی جیهانی وا گەورەوە، کە هەموو کولتوور و ئەدەبی دنیای هەزم کردووە و لە شیعرێکدا دایڕشتۆتەوە، سوپاس بۆ خوا، حەپۆلە و گێل نیم کە بە «دووکانی بەکر و دوو قاڵب سابوونی!» شیعری ئەمڕۆی کوردییەوە خۆمان لێ بگۆڕێ و بکەوینە وڕێنەکردنەوە!!

* کەواتە، دەبێ بە دوو ئەزموون ئەوەی کاتی خوێندنی کۆلێژ و ئەمەی «کۆچی شازادە»ش. باشە ئەو هەستەی کە لە بۆتەی خۆتدا غەریبی، تەنیا لە «کۆچی شازادە»دا بووە، یان پێش ئەوەش هەبووە؟

– مەبەستتان لە غوربەتە لە خۆشەویستییەکەدا، یان بەگشتی غوربەت؟! کە دەبێ شاعیر ئەم هەستەی لا هەبێ.

* نەخێر! غوربەت لە وجووددا بەگشتی، غوربەت لە جوگرافیا، لە دەوروبەر و ژینگە.

– مرۆڤ کە لە بۆتەی خۆی وماڵەکەی خۆیدا غەریب بوو، ئەوە ئاشکرایە غوربەتی وجوودییانەیە..

* یانی غوربەت نییە، بۆ نموونە لەگەڵ دەوروبەردا؟ تۆیەکی سنووردار لە مەسەلەی پێوەندی کۆمەڵایەتیدا، تۆیەک کە هەندێ تایبەتمەندیت هەیە، تەنانەت خەڵکە نزیکەکانیشت لەو تایبەتمەندییە ناگەن، لە دەرەوەی غەریبی وجوودی، جۆرە نامۆییەکی ترت هەیە؟

– من پێشتریش باسم کرد هەر لە منداڵییەوە کەسێکی زۆر کراوە نەبووم، هەرگیز حەزم لە قەرەباڵغی نەبوو و تەنانەت کە دەشچووین بۆ سەیران و گەشت لە مەکتەب، یان وەکی تر، لەباتی کرانەوە زیاتر لەسەرخۆم دادەخرام.. تەبیعەت وای هەڵخستووم، چار چییە؟

* ڕاکردن بەدوای زەردیوەریەکیشدا، هەر ڕاکردن بوو لە

قەرەباڵغی؟

– نا، ئەوە ڕاکردن بوو بەدوای «مەحاڵ!»دا، بەکورتییەکەی لە بۆتەمدا جۆرە هەستێکی عەدەمی هەر هەبووە.. ئەینا وەکو تر من لەگەڵ کەسانی نزیکمدا حەزم لە نوکتە و قسەی نەستەق و خۆشە و تەنانەت وەک منداڵیش دەتوانم لە ناخی ناخمەوە پێ بکەنم.. جەنابت ئەمە دەزانی..!

* پێش ئەوەی بچینە سەر سەفەری (مانگی ١٩٧٨/١١/) بۆ سۆڤیەتی جاران و ئەو غەریبییەی ئەوێ، هیچ شتێکی دی هەیە، بتەوێ لێی بدوێی؟

– هیچی تر کە لێرەدا پێویست بێ باس بکرێ بە خەیاڵمدا نایەت..

* ئەگەر ئێمە هەر سێ کۆمەڵە شیعرییەکە: زریان، زایەڵە، زنار بگرین، زریان کەفوکولێکی چڕی زۆر سەیری تێدایە، ئایا ئەو ئینفیعالە حوکمی ئەزموونە، یان هی تەمەنە، یان هی ڕووبەڕووبوونەوەی ڕژێمێکە کە لە وڵاتی خۆتدا هەوڵی ڕاونان و بە غەریبکردنی ئینسانی دەدا؟

– من پێم وایە، ئەوەی پێوەندی بە جوغزە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکەوە هەبێ، ئەو درز و سامەی کە لە دەروونی مرۆڤی کورددا دروست بوو، دوای بەهاریساڵی ١٩٧٥ بوو... ئەمە ترسی لەدەستدانی وڵات و بوون بوو.. ئەینا، خۆ پێشتریش کوشتار و وڵات وێرانکردن هەر هەبوو، بەڵام خودا گەلەکەمانی وەک مەسیح، بە تەنیا لەسەر داری چوارمێخەکێشان و لە داردان بەجێ نەهێشتبوو!!

* جەنابیشت کە باسی ئەو غەریبییە وجوودییە دەکەی بە زەقی پاش ئازاری ١٩٧٥ بووە؟

– ئیتر ئەزموونی شەخسی و کۆمەڵ و کارەساتی وڵات دوای ئەو ساڵە، بە چڕی و وەک دوو سێ ڕووباری جیا تێکەڵ بە یەک دەبن..

* ئەگەر ئێمە نەختێک بپەڕینەوە بۆ قۆناغی غەریبی، لەو چوار کۆپلە شیعرەی بۆ دایکت نووسیون، زۆر بە ڕوونی غەریبی ئینسان لە وڵاتەکەی، نەک هەر ئینسان تەنانەت باسی غەریبی سەگ دەکەی؟

– لێرەدا تێکەڵاوی سیاسەت دەبێ و ئاماژەی بە زۆر چۆڵکردنی یەکسەری دوای نسکۆی دێهاتەکانی ئەوبەری سیروانە.. کە هەر بەڕاستی بۆیان گێڕاومەتەوە، چ کارەساتێک بووە! ئەڵبەتە، من هێشتا ئەوکاتە وڵاتم بەجێ نەهێشتبوو... هەندێ شیعری تریشم هەن هەر زادەی ئەو هەستە تراژیدییەی ئەو

ئەنوەر قادر جاف
ستۆکهۆڵم – ٢٠٠٢

ڕووداوانەن. شەهید (مەجید کەریم ئەحمەد) لەگەڵ شەهید (جەمیل ڕەنجبەر)دا لە ناوچەی مێرگەسوور، مامۆستابوون، شەهید مەجید بەچاوی خۆی دیبووی کە چۆن خەڵکیان کۆکردۆتەوە و ڕاوناوە، دەیگوت: پیاوێکی پیر لێیان هاتە پێشەوە و وتی: خودا هەڵدەگرێ ئێمە لەسەر ئەرزی باوباپیرانمان لەسەر باخ و ڕەزمان دەردەکەن؟ من قەسیدەیەکی درێژم لەم موعاناتەوە نووسیوە، تەنانەت هەندێ برادەری تریش دیویانە، بەڵام ئەو شیعرانە فەوتاون..

* لە باسی «چۆن کپ ئەبم»دا باسی ئەزموونێکی سەیرت کرد، ئایا هیچ ئەزموونێکی شیعرنووسینی لەو جۆرەت هەیە کە هاوشێوە بێ، بۆ نموونە لە ڕووی دەروونییەوە حاڵەتی وا بەسەرتا زاڵبووبێ، کە شیعر ئاوا بنووسی؟

– بۆم نەهاتبێ و بە زۆر نووسبێتم؟

* نەخێر! بە پێچەوانەوە خۆی بەسەرتا فەرز کردبێ؟

– وابزانم لە شوێنێکی تردا باسم کردووە، من زۆر بە دەگمەن دادەنیشم قەڵەم و کاغەز بەدەستمەوە بگرم و شیعر بنووسم. گەلێ لە شیعرەکانی «زریان» لە پاسەکانی نێوان بەغدا و دەربەندیخاندا نووسراون، لە ڕێگا بۆم دەهات و هەوڵم دەدا لە بەریان بکەم، دیارە هەندێکم لە شیعرەکە لەبیر دەچووەوە، کە دەگەیشتمە جێ، دەمنووسینەوە، تەبیعی– ئەوەی کە لە یادمدا دەمایەوە.. تا ئێستاش ئەو شێوازە لای من هەر بەردەوامە. هەرچەندە جاروباریش یەکسەر قەڵەم دەگرم

بەدەستمەوە، بەڵام ڕێژەندان وەک ئەوەی تر نییە.. شیعری «کۆچی شازادە»یش زۆر کەم دەسکاریم کردووە.. چۆن هاتووە وا ماوەتەوە، هەرچەندە من زۆرجار دوای نووسینی دەسکاری زۆری شیعر دەکەم.

* باسی وەرگێڕانمان کرد، زیاتر لە فارسییەوە، بەڵام وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە و بۆ عەرەبیشت هەیە؟

– من شیعری مەولەویم کردووە بە عەرەبی، یان لەو وتارانەدا کە لەسەر شیعری ئەو و شاعیرانی ترم نووسیوە، لەکوردییەوە شیعرم کردووە بە عەرەبی، بەڵام زیاتر من شیعر و وتاری فارسیم کردووە بە کوردی و هەندێ جار بەعەرەبیش.. پێشتریش من لەمە دوام.. یەکێک لەو شتانەی تائێستەش هەر داخە لەدڵمدا ئەوەیە کە من کاتی خۆی لە بەغدا ئەو شیعرەی سهراب سپهری «صدای پای آب»م لەگەڵ وتارێکدا کە ڕەخنەگرێکی فارس لەسەر شیعرەکەی نووسیبوو کردبووە کوردی، من ئەوکاتە لە ڕۆژنامەی (العراق) لە لاپەڕەی «الثقافة الكردية» کارم دەکرد و ئەو پاشکۆ کوردییەشمان دەردەکرد، کە بۆ ئەو ڕۆژگارە برەوێکی باشی هەبوو.. بە ڕەحمەت بێ، کاک ساڵح حەیدەری وتی لە پاشکۆکەدا بەدوو جار بڵاوی دەکەینەوە، چونکە زۆر بوو.. منیش دەمویست پێکەوە: شیعرەکە و وتارەکە بڵاوببنەوە.. ئەو ڕازی نەبوو. بردم بۆ «ڕۆژی کوردستان»، سەرنووسەری گۆڤارەکە ڕازی نەبوو.. دوایی یەکێک بردی بۆ «ڕۆشنبیری نوێ»، بەڵام هەر بڵاونەبووەوە و منیش ئیتر سەفەرم کرد.. نازانم چی لێهات، ئەڵبەتە باس لە هاوینی (١٩٧٨)ە.. بەکورتییەکەی ئەو شتانەی من لە فارسییەوە وەرمگێڕاون ئەگەر کۆیان بکەمەوە. ڕەنگە بە هەمووی (٣٠٠) تا (٤٠٠) لاپەڕە ببێ..

* ئەوانەی تا لە وڵات بووی من دیومن، هەموویان شتی بچووکن، مەبەستم ئەوەیە کتێب نین، بەڵام کە چوویتە دەرەوە، ئەو ئاراستەیە گۆڕا بۆ تەرجەمەی کتێب، بۆ نموونە ئەو نۆڤڵێتەی ژنە نووسەری ناسراوی سوێدی منداڵان– ئەستریدلیندگرین–: «میۆ میۆکەی من».. یان ڕۆمانە سێ بەرگییەکەی «پیپی گۆرەوی درێژ» کە بە باسێکی تەعریفییەوە لەگەڵ (خەبات عارف)دا وەرتان گێڕاوە؟ ئەوانە وتار و شیعر بوون و ئەمانە کتێب، چۆن ئەم مەسەلەیە لێک دەدیتەوە؟

– خۆی پێش ئەوەی باسی تەرجەمە بکەین لە سویدییەوە، ڕەنگە باسی تەرجەمەش لە زمانی ڕووسییەوە بکەین، چونکە دەزانن من خوێندنم لەوێ تەواو کردووە، هەروەها کتێبشم لە ڕووسییەوە کردووە بە کوردی، بۆ نموونە کتێبێکی زانای ناسراو (جەلیلی جەلیل) کە لە سلێمانیش چاپ کراوەتەوە، مەبەست لەکتێبی: «هەندێ سیمای کۆمەڵایەتی و کولتووری ڕووە».

* ئاخر، ئەو وەرگێڕانە لە وڵات بووە، یان دەرەوە؟

– لە دەرەوە، لە ڕووسیا تەرجەمەم کرد و یەکەم جار لە ستۆکهۆڵم– سوید بڵاوم کردەوە، دووەم جار لە سلێمانی، هەروەها کۆمەڵێ وتاری کوردناسی و هەندێ وتاریش لە ئەدەبی ڕووسی و دەربارەی ئەدەبی ڕووسیم لە دوو کتێبدا بڵاوکردۆتەوە.. کوردناسییەکە سێ بەرگە و چاپی سێیەم کراوەتەوە.

ئەو درز و سامەی لە پاش بەهاری ١٩٧٥ لە دەروونی مرۆڤی کورددا دروست بوو، ترسی لە دەستدانی وڵات و بوون بوو. ئەگینا پێشتریش کوشتار و وڵات وێرانکردن هەبوو، بەڵام خودا گەلەکەمانی وەک مەسیح بە تەنیا لەسەر داری لە داردان بەجێ نەهێشتبوو.

* جیاوازی وەرگێڕان لەناوەوە و دەرەوەی وڵات کە بۆ مەسەلە ئەکادیمییەکە دەگەڕێتەوە، تۆ لە وڵات بەکالۆریۆست هێنا، بابڵێین لە بەغدا لە کۆلێژی ئاداب، ماستەر و دوکتۆراکەت لە دەرەوە وەرگرت، وا هەست دەکەم ئێوە دوو سوودی گەورەتان بینی؛ یەکێکیان فێربوونی زمانێکی بیانی لەیەکەم قۆناغدا کە بڵێین ڕووسی بوو، دووەمیشیان میتۆدە زانستییەکە بەشێوەیەکی سیستماتیک و تۆکمە، لەسەر ئەم بۆچوونە دەڵێی چی؟

– ڕاستە، من کە چوومە دەرەوە دیارە بۆ خوێندن و شەهادە بوو، بەڵام لای خۆمەوە مەبەستم بوو زمانێکی بێگانە فێر ببم و دنیایەک ببینم. وەک نووسینی باس و بڵێین نامەی دکتۆراش، هەر لەوڵاتەوە بڕیاری خۆم دابوو کە دەربارەی شیعری مەولەوی بنووسم، بەڵام کە گەیشتمە لینینگراد لە ناوەڕاستی مانگی تشرینی دووەمی ١٩٧٨دا، کێشەیەک دروست بوو، چونکە ڕووسەکان وەک جاران یەکسەر ڕازی نەدەبوون کەسێ کە بەکالۆریۆسی عیراقی هەبێ، یەکسەر بێتە قوتابی دکتۆرا، دەبوایە ماستەر وەربگرێ و ئەوسا دەست بکا بە خوێندنی دکتۆرا.. ئیتر ئەوەبوو زانیشیان کە من لە عیراق کاری ڕۆژنامەنووسیم

کردووه، له زانکۆی لینینگراد بووم به قوتابی ماستەری ڕۆژنامەنووسی و دەستم کرد بە خوێندنی زمان و پلانێکی تایبەتی خوێندن و تاقیکردنەوەیان بۆ دانام و منیش بە ورە و باوەڕێکی سەیرەوە شانم دایە بەری، چونکە بەڕاستی وەک جێگری ڕاگرەکە دەیگوت: له ڕووی کات و توانای فیزیکییەوە ئەو هەموو تاقیکردنەوەیە بۆ کەسێک تازە دەستی دابێتە فێربوونی زمانێک سەختە، بەڵام من سوودێکی باشم لە هەموو ڕوویەکەوە لێ بینی، سەرەتا دەمویست لەسەر گۆڤاری «گەلاوێژ» بنووسم، بەڵام ژمارەکانی نەبوون، بۆیە دواتر کردم بەیەکەم ڕۆژنامەی کوردی «کوردستان» (١٨٩٨-١٩٠٢) یەکێ لەو بابەتانەی هەبوون پراکتیکی ڕۆژنامەنووسی بوون، هەندێ لە وتارە عەرەبییەکانیان کردم بە ڕووسی و یەکێکیش بە کوردی. سەرپەرشتیارەکەم بە دڵی بوو، بەڵام لە ڕووی میتۆدەوە هەندێ سەرنجی هەبوو.. بەکورتییەکەی سوودێکی باشم لەو ماوەی ماجستێرە، بە تایبەتی لە فێربوونی زمانی ڕووسیدا وەرگرت.

* یانی لەو قۆناغەدا زیاتر فێری میتۆد بووی نەک زمان بەو ئاستەی شتی خۆتی پێ وەربگێڕی؟

- بەڵێ، ئەوە زوو بوو بۆ ئەوەی تەرجەمە بکەم.. من لەکاتی تاقیکردنەوەکاندا هەندێ لەو بابەتانە، کورتەکەیانم دەرخ دەکرد، چونکە نەمدەتوانی بە زمانێکی ساکار بابەتەکانی باس بکەم، بەڵام ئەمە بووە بناغەیەکی باش بۆ ڕووسی فێربوونەکەم..

* کاتێ ئاشنایەتیت لەگەڵ میتۆدی ئەواندا پەیدا کرد، دەهاتە پێش چاوت و بەر زەینت کە لای خۆمان چەند لەم ڕووەوەوە لاوازین؟

- من تەنانەت تا چوومە زانستگەی ڕۆژهەڵاتناسی و بوومە قوتابی دکتۆراش، لەوێش هێشتا هەندێ وردەکاری میتۆد هەبوو لام ڕوون نەبووە. بۆ نموونە دەمویست ئەو وتارەی «گەشتێک بە جیهانی مەولەوی»دا کە لەگۆڤاری «بەیان»دا بڵاوبووەوە و دەنگێکی سەیری دایەوە، من دەمویست ئەمە وەک وتارێکی کورتی زانستی لە بوولیستێنی ئینستیتووتدا بڵاوببێتەوە.. دوایی توێژەرانی بەش و سەرپەرشتیارەکەشم وتیان: «ئەمە پەخشانی هونەرییە، نەک وتاری زانستی و تێز».. جا ئیتر حسێبی خۆت بکە، کە میتۆد لای ئێمە چۆن بووە و چۆنە! هەروەها یەکەم ساڵی خوێندنی دکتۆراکەم بریتی بوو لە خوێندنی زمانی ڕووسی و فەلسەفە. ڕاستییەکەی سوودێکی زۆرم لە خوێندنی فەلسەفەکە بینی، بەشێکی ئیستێتیکمان دەخوێند.. بێ گومان مەبەست لە خوێندنی فەلسەفە بەتایبەتی شارەزابوونی لۆژیک و میتۆد بوو.. ڕووسەکان بۆ خۆشیان هەندێ بیرمەندی وەک گیرتسن و چیرنێشێڤیکی و بیلینسکی و...تاد، یان هەیە کە بنەڕەتی میتۆدی زانستی ڕووسیان دامەزراندووە.

* با شتێکی دیکە باس بکەین، ئاشنایەتیت زیاتر لە میتۆد، لە ڕێگەی خوێندنێکی سیستماتیک بوو لە کۆرسی تایبەتدا، یان هەر لە ڕێگەی ئەو سەرنج و تێبینی و ڕێنماییانەوە کە مامۆستا سەرپەرشتیارەکەت پێی دەوتی؟

- هەمووی بەیەکەوە و یەکدییان تەواو دەکرد.

* من مەبەستم ئەوەیە لەو کۆرسی فەلسەفەیەدا کە دەتخوێند هیچ باسی میتۆد هاتە ئاراوە؟

- لەو ساڵەدا بە ئێمەیان دەگوت، کە ئەوان داواکاری ئەوە نین، کە ئێمە وەک پسپۆڕێکی تایبەتی فەلسەفە شارەزای هەموو وردەکارییەکانی فەلسەفە بین، بەڵام دەبێ هێڵە سەرەکییەکان و لۆژیک شارەزابین.. نەک خودی فەلسەفە وەک خۆی، ئاشکرایە مەبەست لەمەش فێربوونی میتۆدە بۆ نووسینی توێژینەوەی زانستی، هەرکەسە لە بواری خۆیدا.. زۆر بە وشکیش هەندێ شتیان وەردەگرت، دەبوایە کۆنکرێت ئەو بەرنامەیەت بزانیایە کە دیاری کرابوو،.. زۆر قورسیش بوو، بەڵام بۆ من زۆر بە سوود بوو.

* ئیستێتیکتان بە چ شێوەیەک دەخوێند؟

- بەکورتی مێژووی ئیستێتیک و هەموو چەمک و کەتیگۆریا و زاراوەکان.. دەبوایە تۆ ئەوەت نیشان بدانایە، کە بەشێوەیەکی سیستیماتیک سوودت لەو کۆرسە وەرگرتووە و ئاگاداری هێڵە سەرەکییەکانی بەرنامەکەیت و لەوەیە بتوانی لەکاتی پراکتیک و توێژینەوەدا بەکاری بهێنی و سوودی لێ وەربگری.. ئەمەش وەک دەڵێن پاڵپشتێک بوو لەگەڵ ڕێنمایی و ڕابەری مامۆستاکەمدا لەکاتی نووسینی نامەکەمدا سوودی باشم لێ وەردەگرتن. مامۆستاکەم پسپۆڕێکی لێهاتووی شیعری فارسی بوو، بە سەدان وتار و لێکۆڵینەوەی هەبوو، کتێبی هەبوو، لە زمانی ڕووسیدا ئافرەتێکی زۆر جددی و خاوەنی ستایلێکی بەرز بوو، هەروەها ئەو کتێب و سەرچاوە ڕووسییانەی- بەتایبەتی- بۆ دەست نیشان دەکردم، کە لەسەر شیعری ڕۆژهەڵات و فارسی بەتایبەتی نووسرابوون، منیش وەک

سەرچاوە و مۆدێل وەرم دەگرتن و لە مەیدانی پراکتیکدا بۆ نووسین سوودم لێ دەبینین.. مامۆستاکەم زۆر بە لێکۆڵینەوەکانی (یوری لۆتمان) سەرسام بوو کە زانایەکی بنیادگەری زمانەوان و ئەدەبناسی ناسراوی جیهانە، کتێبەکانی کراون بە گەلێ لە زمانە زیندووەکانی دنیا، منیش هەر بە چاوساغی مامۆستاکەم سوود لەو میتۆدەی ئەو دەبینم، کە لە بنەڕەتدا بنیادگەرانەیە، بەڵام بەرفراوان و کراوەیە و بۆ دەوڵەمەندکردنی توێژینەوە سوودم لە کۆدەکانی تریش دەبینی.

مامۆستاکەم شیعرەکانی مەولەوی زۆر بەدڵ بوو، هەردەم دەیگوت، کە ئەمە شاعیرێکی ئاسایی نییە و دەربارەی چۆنیەتی لێکۆڵینەوە زۆر شتی فێر دەکردم، یان شارەزابوونی چی تەقلیدە و چی نوێکارە و ئەم بابەتانە.. هەر مامۆستای مامۆستاکەشم کە خوێندنەوەی نامەکەی منی پێ سپێردرابوو لەکاتی داکۆکیکردندا وتی: «مەولەوی لووتکەیەکی شیعری ئینسانییە، بەداخەوە! تا ئێستا ئێمە ئاشنای بەرهەمەکانی نەبووین..»

* لەو کاتەدا پرۆژەی وەرگێڕانی هەندێ لە شیعرەکانی مەولەوی، بە یارمەتی خەڵکانێکی تر بە بیرتدا نەهات؟

– بەرێ وەڵڵا، لەگەڵ مامۆستاکەمدا- زینەئیدە نیکۆلایڤنا ڤەرەژێکینا، کە ژنە زانایەکی ئێراناسی دیاربوو بە تەمابووین هەموو دیوانەکەی بکەین بە ڕووسی و ئەو وەک پێشەکی بۆ تەرجەمەی ڕووسی «چوارینەکانی خەیام»ی نووسیبوو، ئاواش بۆ دیوانەکەی مەولەوی بنووسێ، بەڵام ڕێک نەکەوت و دوایی لەم ڕووەوە دەدوێم.

* با بگەڕێینەوە بۆ ئەو بەشی فەلسەفەیەی باست کرد، هەموومان باش ئاگامان لێیە کە ماتیریالیزمی دیالێکتیکی و مێژوویی فەلسەفەی ڕەسمی سۆڤیەت بوون، بێ گومان ئەو مەسەلەیە لە خوێندنیشدا ڕەچاو دەکرا، کەست لە مامۆستاکانت دەبینی، کە پابەندی ئەو مەسەلەیە نەبن؟

– مەرج نییە توێژەر، یان کەسێک کە خەریکی لێکۆڵینەوەی زانستییە پابەندێکی کوێرانەی دەزگاکانی دەوڵەت بێت، بەتایبەتی لە ئاستی فەلسەفە و هەندێ وردەکاری فیکریدا، ڕاستە، قۆناغی وا هەیە شاڵاوی سانسۆر و ڕاونانی زۆر بەهێزە، بەڵام کاتی واش هەیە خاو دەبێتەوە.. باوەڕ بکە، خەڵک بۆچوونێکی زۆر وردی نییە، هەر لە دوورەوە مەسەلەکان دەبینێ.. من باسی سیاسەت و میدیای ڕۆژانە ناکەم، باسی توێژینەوەی زانستی دەکەم.. ئێمە مامۆستایەکمان هەبوو کە فەیلەسووف بوو، کاریگەری (دیکارت) و (کانت)ی لەسەر بوو، ئەو جۆرە فەیلەسووفانەی زۆر خۆش دەویست و بە ئاشکرا سەرسامی خۆی لەکاتی دەرز وتنەوەدا نەدەشاردەوە.. جارێک باسی ئەوەی کردبوو، کە ئاواتی ئەوەیە دوای چەند سەعاتێک پێ خلیسکێ بەناو بەفردا، لە دارستانێکدا ئاگرێک بکاتەوە و لە دەوری دانیشێ و (کانت) بخوێنێتەوە.. پیاوێک دژی فەلسەفەی ئیدیالستی بێ، بەو تامەزرۆییەوە لە (کانت) نادوێ.. یان هەر بۆ «وەزنی شیعر» هەندێ سەرچاوی ڕەسمییان دەنووسی، وەک پسوولەی تێپەڕین.. بێ گومان، لێرەدا ئێمە قسە لەحاڵەتی دەگمەن دەکەین، نەک هێڵە بنەڕەتییەکانی سیاسەت، کە دیارە بە جۆرێکی تر بوو..

* ئاماژەت بەوە کرد کە کاریگەرترین هۆکار بۆ فێربوونی زمانی ڕووسی، ماوەی خوێندنی فەلسەفە بوو؟

– یەکەم جار کۆلێژی ڕۆژنامەنووسی و دوای ئەوەساڵەکەی خوێندنی فەلسەفە..

* هیچ هۆکارێکی گەورەتر، لە هەر کوێ بێ هەبوو؟

– من دوای زانکۆی لنینگراد [کۆلێژی ڕۆژنامەنووسی]، بوومە قوتابی دکتۆرا لە ئینیستیتووتی ڕۆژهەڵاتناسی، کە سەر بە ئەکادیمیای زانستی سۆڤیەتی بوو. لە ڕووسیا دوو جۆر سیستم هەبوو زانکۆکان کە هەم قوتابییانی زانکۆیان تێدا بوو، هەم قوتابی دکتۆراش. سیستمی ئەکادیمیای زانستی، کە هی توێژینەوەی زانستی بوون و تەنیا قوتابیان بۆ دکتۆرا لێی وەردەگیران، نەک خوێندنی زانکۆیی.. ئینیستیتووتی ڕۆژهەڵاتناسی کە من تێدا بووم بە خوێندکاری دکتۆرا، لە جیهاندا بەناوبانگە و بەڕاستی من زۆر سوودم لێ وەرگرت.. کۆمەڵێ ڕۆژهەڵاتناسی گەورەی لە ئاستی جیهاندا تێدابوو، تێیدا خوێندن زۆر جددی بوو.. دەوروبەرێکی زانستی بە کەڵک بوو، کە مرۆڤ دەیتوانی خۆی تێدا پێ بگەیەنێ.. ئێرە تایبەت بوو بە کولتووری ڕۆژهەڵاتی کۆن و ناوەڕاست، بەڵام ئینیستیتووتەکەی مۆسکۆ تایبەت بوو بە کولتووری هاوچەرخی ڕۆژهەڵات.. خۆی لەسەرجەم زانستەکاندا لە ڕووسیا دوو قوتابخانە هەبوو: مۆسکۆ و لینینگراد [سانکت پێتەربورگ]، وەک (کووفە) و (بەسرە) کە، هەمیشەش پیتەرییەکان خۆیان بە پێشەنگ دەزانن و هەرچەندە دەسەڵاتی زۆر لای مۆسکۆیە، بەڵام ئەمان خۆیان بە ئەسڵ دەزانن.. هەر

هەندێ لەو زاناگەورانەی کە خزمەتی زمان و مێژوو و ئەدەب و کولتووری کوردییان کردووە، لەم ئینیستووتە خوێندوویانە و کاریان کردووە..

* دەمەوێ پرسیارێکی تر بکەم، ئایا زمانی ستاندارد و ئاخاوتن لای ڕووسەکان زۆر جیاوازن؟

– نەخێر!.. ڕەنگە ستایلی بابەتەکە دیاری بکات، بەڵام بەو شێوەیەی بۆ نموونە کە لەزمانی عەرەبیدا هەیە، لای ئەوان وانییە.. لە هەموو زمانێکدا ئەوەی پێی دەڵێن (سلانگ) هەیە، بەڵام بەشێوەی دیالێکتی زۆر جیاواز لە یەک، لای ڕووسەکان نییە.. هەرچەندە لە ڕووی فەرهەنگی وشە و دەربڕین، یان لە ڕووی فۆنەتیکەوە جیاوازی هەیە.. بۆ نموونە زمانی دیستۆیڤسکی لە ڕووی شێوازی زمانەکەوە زۆر ڕوونە، ڕەنگە مرۆڤ لە بیروبۆچوونە فەلسەفی و دەروونییەکانی ئەو نەگات، بەڵام بە بەراورد بە زمانی شۆلۆخۆنەوە گرفتێک لە زمانەکەیدا نییە.. «دۆنی ئارام» گەلێک وشە و دەربڕینی ناوچەیی هەیە، کە ڕەنگە لە قاموسیشدا نەیدۆزیتەوە.. بەم شێوەیە جیاوازی هەیە..

* کەواتە جیاوازی لەنێوان ئاخاوتن و زمانی نووسیندا هەیە؟

– لای هەندێ نووسەر..

* بەپێی ناوچەکان؟

– نەء! بەو شێوەیەش نا، زۆربەی بەرهەمە ئەدەبییەکان زمانی ستانداردیان هەیە.

* مەبەستم ئەوە نەبوو، بەڵکو بابڵێین کە دەچوویتە بازاڕی لینینگراد، یان شوێنێکی دیکە؟

– نەخێر! ئەگەر تۆ بتەوێ لەگەڵ زمانی عەرەبیدا بەراوردی بکەی، هەرگیز وا نییە.

* کەواتە شێوە جیاوازییەک هەر هەیە. من مەبەستم ئەوەیە، بەشێوەیەک لە شێوەکان، ڕێگایەکی فێربوونی زمان و زاڵبوون بەسەریدا ئەوەیە کە گفتوگۆت لەگەڵ خەڵکدا هەبێ و تێکەڵیان ببێ. ئایا ئەوە لە ڕووسیا زۆر یارمەتی دەدای؟

– بێ گومان، ئەو تێکەڵبوونە زۆر کاریگەر و یارمەتیدەر بوو، چونکە وەک وتم ئەو جیاوازییە زۆرە لەنێوان ئاخاوتن و زمانی نووسیندا نییە.

* بە گواستنەوەت لە زانکۆی لینینگرادەوە بۆ ئینیستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسی، هیچ گۆڕانێکی بەرچاو ڕوویدا، لە هەچ ڕوویەکی زانستییەوە بێ، یان میتۆد و جیهانبینی؟

– پێم وانییە.. گواستنەوەکەم لەبەر ئەوە بوو، ئەو کاتە لەوێ بەشێکی کوردی سەربەخۆی لێ بوو.. ئاستی زانستیشی هەندێ بەرزتر بوو لە زانکۆ.. من لە کۆلێژی ڕۆژنامەنووسی زۆریان لەگەڵ هەوڵ دام، هەر لەوێ بمێنمەوە، چونکە بەلای ئەوانەوە، پێویستیان بە قوتابی لە بابەتی من بوو، کە خۆی کاری ڕۆژنامەنووسی کردووە و دەنووسێ، بەڵام من بە یارمەتی مامۆستاکەم و نرخاندنەکەی ئەو، کە من زیاتر بەلای ئەدەبدا مەیلم هەیە تا ڕۆژنامەنووسی و پێ داگرتنی خۆشم، هەوارم گوێزایەوە بۆ ئەوێ و چاکیشم کرد..

* زۆرباشە، گواستنەوە لە ڕۆژنامەنووسییەوە بۆ ئەدەب، بەدەر لە هەموو مەسەلەیەکی تر بە نیسبەت جەنابتەوە چی بوو؟ لە ڕووی دەروونییەوە چی دەگەیاند؟

– خۆی ئەم دوو هونەرە تێکەڵی یەکن و ئەوەندەش لێک دوور نین، من ئەوەی پێوەندی بە حاڵەتە ئیداری و ڕۆتینییەکەوە هەبێ، ڕوونم کردەوە، بەڵام من تەنانەت ئەوکاتانەشی کە ڕۆژنامەنووسیم کردووە و ئەو بابەتانەی نووسیومن، هەموویان پێوەندییان بە ئەدەبەوە هەبووە،.. بۆیە دەکرێ بە تۆزێ لە خەت لادان لە «پسپۆڕیی ورد» بێ و دوایی گەڕانەوەی یەکجاری بێ بۆ ئەدەبەکە..

* یان بۆ ماوەیەک هەر بە جۆرە لادانێکی لە قەڵەم دەدەی؟

– بەڵێ، بەڵام وەک پێشتریش وتم، سوودێکی چاکم لە ڕووی ڕووسی فێربوون و سەرەتاکانی میتۆدەوە لێ وەرگرت. هەر لەوێ هەستم بە لاوازی میتۆدی نووسین، بەتایبەتی کاری ئەکادیمی لای خۆمان کرد و بە جددی هەوڵی فێربوونی توێژینەوەی زانستیم دا.

* بگەڕێینەوە بۆ تەنیا یەک خاڵی بچووک: ئەو مامۆستا سەرپەرشتیارەی لەکاتی وەرگرتنتدا دوای ماجستێر بۆ خوێندنی دکتۆرا هەڵسەنگاندنێکی بۆ نووسیت و ئەو باش ئەوەی لا ڕوون بوو، کە لە بواری ئەدەبدا بخوێنیت باشترە تا ڕۆژنامەنووسی، ئایا ئەوە پێوەندی بەو زمان و ئامرازانەی دەربڕینەوە هەبوو کە تۆ بەکارت هێنابوون، هەرچەندە تۆ قوتابی ماجستێری ڕۆژنامەنووسیش بووی، دیارە دەشزانی لەگەڵ هەموو نزیکیشیاندا ئەم دوو بابەتە: ڕۆژنامەنووسی و ئەدەب. هەریەکەیان تایبەتمەندی زۆر وردیان بۆ خۆیان هەیە؟

– پێشتر وتم، لە کۆلێژی ڕۆژنامەنووسی زۆر حەزیان دەکرد بمێنمەوە.. بەڵام: یەکەم خۆم نەمدەویست و ڕوونم کردەوە، مامۆستاکەم بێجگە لەو بابەتانەش کە کرابوونە ڕووسی و من لە وڵات نووسیبوومن،.. لەکاتی گفتوگۆ و

مامۆستا و قوتابییەتیدا، ئاست و دیدی منی بۆ دەرکەوتبوو، بۆیە ئەویشی خستبووە سەر ئەو ڕایەی، کە وەها ڕیفرێنس (هەڵسەنگاندن)ێک دەربارەی من بنووسێ و زۆر یارمەتیدەریش بوو بۆ گواستنەوەی خوێندنەکەم لەم بەری «نیڤا»وە بۆ ئەوبەری، چونکە زانکۆی لینینگراد لە بەرێکی ئەم ڕووبارەیە و ئینیستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسیش لەوبەر.. زۆر نزیکیشن لەیەکەوە، بەرانبەری یەکن..

* من ئاگادارم پێش سەفەرەکەت بۆ دەرەوە، تۆ وەک ڕۆژنامەنووسیش کارت دەکرد، زیاتر وەک خۆشت وتت، کارەکەت هەر پێوەندی بە ئەدەبەوە هەبوو. ئاخۆ نووسین دەربارەی ڕۆژنامەی «کوردستان» و خوێندن لە کۆلێژێکی ڕۆژنامەنووسی چ جۆرە شارەزاییەکی دایتێ کە پێشتر نەتبووبێت؟

– من کە بوومە خوێندکاری ماجستێری ڕۆژنامەنووسی، یەکسەر پلانێکی تایبەتییان بۆ دانام، کە بریتی بوو لە خوێندنێکی چڕوپڕی یەک ساڵ زمانی ڕووسی و لە ساڵی دووەمیشدا هەر بەردەوامبوون و خۆ ئامادەکردن بۆ چەردەیەک تاقیکردنەوە لە بابەتەکانی ئەو کۆلێژە نووسینی نامەکە.. بابەتەکان: سەرەتایەک لە زانستی ڕۆژنامەنووسی، ڕۆژنامەنووسی بەلشەفی و ڕۆژنامەنووسی هەندەران [ئەوروپای ڕۆژئاوا]، هەندێک لە مێژووی فیکر و فەلسەفە لە ڕووسیا، ئەدەبی ڕووسی ..تاد ئەگەر پێت بڵێم، ئەو دوو ساڵە من شەوو ڕۆژی چەند سەعات کارم دەکرد، ڕەنگە باوەڕ نەکەی! وەک داری ڕەقم لێهاتبوو، بەڵام مرۆڤ کە بە باوەڕ و ورەوە کاری کرد، هەر ئەنجامی دەبێ..

* بێجگە لە خوێندن، کارت بۆ دابینکردنی ژیان دەکرد؟

– نەخێر! ئێمە هەردەمانخوێند، پاشا بووین!

* بە بەراورد لەگەڵ ئەو شتانەی لە ڕووی تیۆری و پراکتیکەوە لەوێ دیوتن، دەکرێ لای ئێمە بە ئێستاشەوە باسی ڕۆژنامەگەرییەکی پرۆفیشناڵ بکرێت؟

– من حەز ناکەم مرۆڤ بە ڕەهاو بنبڕانە قسە بکا.. ئەگەر بەراوردی ڕۆژنامەنووسی ئێمە و هی ئەوروپایی بکەی بە شێوەیەکی گشتی، ئەوە ئاستیان زۆر لێک دوورە و بەو ڕوانینە ئەوروپاییە شتێک نییە ناوی ڕۆژنامەنووسی «پرۆفیشناڵ» بێ لای ئێمە.. بەڵام ڕەنگە کەسانێک هەبن، یان دیاردەی تاک و تەرا لەم لاو لەولا، لەدەرکردنی گۆڤارێکدا بەسەرکەوتوویی، یان لاپەڕەی تایبەتی ڕۆژنامەیەکدا،.. یان لە لایەنەکانی تردا ئەوەی پێوەندی بە ڕادیۆ و تەلەفیزیۆنەوە هەبێ، ئێمە لە هەندێ ڕووەوە پێشکەوتبین.. دیارە دەزانی، کە کۆلێژی ڕۆژنامەنووسی، بۆ نموونە لە وڵاتێکی وەک سویدا، یەکێکە لەو کۆلێژانەی کە هەروا بە ئاسانی ناتوانی تێیدا بخوێنی، دەبێ بەلای کەمەوە دیارە بێجگە لە زمانی زگماک، سێ تا چوار زمان بزانی، لەو لایەنەدا کە دەتەوێ دەربارەی کار بکەی دەبێ بناغەیەکی پتەو و باشت هەبێ.. تۆ لەوە بگەڕێ، کابرایەکی لای خۆمان نازانم چۆن لەوێ خۆی دەکا بە کۆرسێکدا و ئیتر خۆی ڕادەوەشێنێ، کۆرس دەتوانی بخوێنی، سا تەواوی بکەی، یان نا.. بەڵام ئەوە مانای ئەوە نییە تۆ خوێندنی زانکۆت لەو بابەتەدا تەواو کردووە.. ئەم دوو شتە: ئاسمان و ڕێسمانن!.

* لەوێ بەتایبەتی دەربارەی مەولەوی دەستت کرد بە نووسین، مەولەوی شاعیرێکی سۆفی، سلووکییە، بۆ جەنابت گەڕان بەدوای لیریکدا، زیاتر لە ڕووی لەفۆرم- شێوەیە، تا لەوەی لە ناوەڕۆک بێ؟

– من وەک وتم شاعیرمان دەست نیشان کردبوو کە مەولەوییە.. من دەربارەی ئەدەب دەنووسم، ئەو بەرهەمەی بە حسێب من دەبێ دەربارەی بنووسم و لە هەموو بەرهەمەکانی مەولەوی لە منەوە نزیکترە، دیوانە شیعرییەکەیەتی.. ئەو دیوانەش، دیوانێکە دەچێتە ناوخانەی لیریکەوە لە ڕووی دابەشکردنی ژانر، یان شێوە بنەڕەتییەکانی شیعرەوە، چونکە وەک ئاگادارن، شێوە بنەڕەتی، یان ژانرە سروشتییەکانی شیعر سێیانن: لیریک، ئێپیک، دراما.. دیارە دیوانەکەی مەولەوی یەکەمیانە.. تەنانەت مامۆستاکەم دەیویست ناوی «غەزەل» لە شیعرەکانی مەولەویدا بۆ ناوونیشانەکەی هەڵبژێرین، بەڵام لە دیوانەکەی مەولەویدا دوو ژانری تر: (فەرد و دوو بەیت)یش هەن، بۆیە مەودای کارەکە لە (غەزەل) فراوانتر بوو، دەبوو (لیریک) هەڵبژێرین.. دەمەوێ ئەوەش ڕوون بکەمەوە، لە ڕۆژهەڵاتناسی ڕووسیدا، لە توێژینەوەی شیعری ڕۆژهەڵاتدا، (غەزەل) بە مانا عەرەبییەکەی بەکار نابرێ کە هەر (الشعر الوجداني- العاطفي) بگرێتەوە، دەشێ (غەزەل) باسی سروشت، یان بابەت و مەرامە شیعرییەکانی تریش بگرێتەوە.. دیارە لە قسەکانمەوە دەردەکەوێ، کە دەشێ لیریک دەربارەی سروشت بێ، یان لیریکی فەلسەفی بێ، بە ناوەڕۆک هەریەک لەو بابەتانەیە و بە فۆرمیش لیریک و تایبەتمەندییە ڕواڵەتی و شێوازییەکانی لیریک

دەگرێتەوە، بەو شێوەیەی شاعیر دەری دەبڕێ.. کەواتە ناکۆکییەک لەم مەسەلەیەدا نییە. ڕاستییەکەی مامۆستاکەم دەیخواست ستروکتۆر (بنیاد)ی نامەکە بەشێوەیەکی تر بێ و ئەگەر بکرێ باسی قۆناغەکانی شیعری مەولەوی و چۆنیەتی پرۆسەی داهێنانی ئەو، بەرەو پێشەوە چوون و گەشەسەندن، یان وەستان و دانە دوای ڕوون بکەینەوە، بەڵام خۆت چاک دەزانی مێژووی شیعری کام شاعیری کورد لەلای ئێمە نەک بە ڕۆژ و مانگ، بەڵکو بەساڵیش ڕوونە.؟ جاری وا هەیە ژیانی شاعیرێک دەخرێتە چەند سەدەی دوور لەیەکەوە!.. بۆیە پلانەکە بەو شێوەیەیە کە لە نامەکەدا بەکوردی دەیبینی، بەتۆزێ دەسکارییەوە، چونکە ژمارەی لاپەڕەی نامەی دکتۆرا لە زانستە مرۆڤایەتییەکاندا لەوێ نابێ لە (٢٠٠) لاپەڕە زیاتر بێ و جاروبار وەک لە ئەسڵی نامەکەی مندا بە ڕووسی ڕێگەیان دا (٢٠) لاپەڕەیەک زیاد بێ.

* یانی ئێوە دەتانویست بەشێوەی کرۆنیک و ئەو شتانە، توێژینەوەکە بکەن؟

– بەڵێ، چونکە لای ئەوان بۆ نموونە شیعری (پووشکین) بە ڕۆژ و تەنانەت ڕەنگە سەعات ڕوونە کەی ئەو شیعرەی نووسیوە و لە کوێ؟ بۆیە لە ستایلی شیعری پووشکین، بەو بە داهاتنە مێژووییە دەکۆڵنەوە..

* دەربارەی غەزەل و لیریک، من دەزانم لە هەموو غەزەلی فارسیدا عەرووز و یەکێتی قافیە هەن، بەڵام لای مەولەوی ئەم لایەنانە بەدی ناکرێن؟

– ئەم قسەیەی تۆ، لە هەوەڵ جاردا جێی سەرنجی مامۆستاکەم بوو، بەڵام من بۆم ڕوون کردەوە کە ئەمە نەریتی شیعری دیالێکتی گۆرانییە بەگشتی و تایبەتمەندییەکی نەتەوەیی هەیە.. ئەو ئەمەی نەک بە نەنگی، بەڵکو بە ئەرێنی دەژمارد. تەنانەت هەندێ لێکۆڵینەوە بە زمانی ڕووسی دەربارەی غەزەلی فارسی بۆ نموونە: حافز، ئەنوەری..تاد هەن، بەشێوەیەکی تەقلیدی و ڕوون کردنەوەیەکی ماتماتیکی هونەرە ڕەوانبێژییەکانن، مامۆستاکەم، ئەمەشی بە دڵ نەبوو، بەلایەوە توێژینەوەی تەقلیدی بوو. ئەم دەیویست بە میتۆدە ئەوروپاییە تۆکمەکە لەو شتانە بدوێین.. لای خۆشمان بەشێکی زۆری ئەو نووسینە ئەدەبناسییانەی هەن، بە ڕووسی (پریسکاز)ی پێ دەڵێن، شیعرەکە دەگرین و بە پەخشان و پێداهەڵدان هەمان زاراوە و دەربڕینی ناو بەرهەمەکە دووبارە و سێ بارە دەکەینەوە، بە قەولی گۆرانی شاعیر «لای ئێمە بۆ دنیای شادی تازە وا خەڵک هەنگاو ئەنێ.» وەک وتم: ئەوە لێکۆڵینەوەی زانستی و ئەکادیمی نییە.

* مامۆستاکەت ئاشنایی لەگەڵ عەرووز و کێشی پەنجەدا هەبوو؟

– ئەو پسپۆڕێکی چاکی شیعری فارسی و ڕۆژهەڵاتی و جیهانی بوو.

* بەدەر لەو میتۆد و ئاستە زانستییە بەهێزەی لەوێ هەن، بەڵام بەداخەوە کەسانێک لەو وڵاتە دکتۆرایان هێناوە، شارەزاییەکی ئەوتۆیان نییە، ئەمە بۆچی دەگەڕێتەوە؟

– ڕاستە دەزگای ئەکادیمی و ئاستی بەرزی زانکۆ و وڵاتەکە دەور دەبینین، بەڵام من بۆ خۆم پێم وایە، پێش هەموو شتێک ئەمە شتێکی (زاتی)یە و پێوەندی بە کەسەکە خۆیەوە هەیە، تا چ ئاستێ هەوڵی داوە و چەندی لەباردا هەیە کە سوود لەو هەلو دەرفەتە وەربگرێ کە بۆی ڕەخساوە.. بێ گومان مرۆڤ لە دەزگا و ئینیستیتوتە بەرزەکاندا ئەگەر بیەوێ، یان توانای ئەوەی هەبێ زیاتر سوود وەردەگرێ.

* پیاوێک کە تا ئێستاش نەیتوانیوە لەمیتۆد بگا، چۆن دەتوانین باوەڕ بەوە بکەین، کە لەوێ تێزێکی باشی پێشکەش کردووە، کە شایانی ئەوە بێ دەربچێ؟

– یارمەتییانداوە.

* بۆیان نووسیوەتەوە؟

– دیارە لە ڕووسیا چ زانکۆ و چ مامۆستا گیانی یارمەتییان تێدایە و یارمەتی خەڵک دەدەن، من حاڵەتێکی دیاریکراوم لەبەردەستدا نییە، بەڵام بەشێکی چاوپۆشی ئەوەی لێ دەکەن، کە بێگانەیە و بەهەرحاڵ! ڕەنگە سوودێکی بۆ وڵاتەکەی خۆی هەبێ ئەی تۆ پێت وانییە، لە ئەوروپای ڕۆژئاواش دەیان حاڵەتی وا هەن؟ ئەوەی پێوەندی بەزانستە مرۆڤایەتییەکان و بە تایبەتی قوتابییانی کوردەوە هەبێ، ئەوانەی جێ دەستیان دیارە، هەموو کەس دەزانێ لە ڕووسیا خوێندنیان تەواو کردووە، وایە، یان نا؟

* بەڵێ وایە و من لەگەڵتام.. بۆ نموونە هەندێ کەس بەحسێب! لە زانکۆیەکی بەناوبانگی وەک «سۆربۆن» دکتۆرایان هێناوە، ئەمە بۆ هەست بریندارکردن نییە، بەڵام سەد حەیف و خەسارێ..! ئەی ئێستا هیچ ئاشنایەتییەکت لەگەڵ ئێستای خوێندن لە ڕووسیا هەیە؟

– ئەوەندە دەزانم ئێستا خوێندن بۆ بێگانە بووە بە پارە، خەڵک بە پارە لەوێ دەخوێنێ. کاتی ئێمە خوێندن

به دوو شێوه بوو: یان حکوومەت بە (بعثات) خەڵکیان دەنارده دەرەوە، یان بە (زمالات) بوو لە ڕێگەی حزبی شیوعی عیراق، یان حزبە شیوعییەکانی تری دنیاوە.. دەزانی من لە ڕێگەی حزبی شیوعییەوە خوێندنم بۆ دابین کرا: کاک (محەمەدی مەلا کەریم) بە مامۆستا عەزیز محەمەدی وتبوو بۆ ناردنە دەرەوەم، دواتریش کاک (د. جەمشید حەیدەری) ئەوراق و شتەکانی بردم، لەوێش برای شاعیری گەورەم کاک (عەبدوڵڵا پەشێو) لە پێشوازیدا بوو. بەختیش یارم بوو! کە من گەیشتمە مۆسکۆ، مامۆستا عەزیز محەمەد لەوێ بوو. ڕاستییەکەی ئەگەر مامۆستا (عەزیز محەمەد) نەبوایە ئەو خوێندنەم بۆ نەدەبوو، بۆیە دەمەوێ سوپاسی زۆری بەڕێزیان بکەم و هی ئەو برایانەی تریش کە هەریەکەیان بەشێوەیەک یارمەتی داوم، نموونەیان زۆربێ و سوپاسیان دەکەم.. وەکو تر ئەوەی دەبیستری ئێستا کوردێکی زۆر لە ئۆکرانیا، لەسەر حسێبی خۆیان و بە پارە دەخوێنن.

* بێجگە لە خوێندنی ئەکادیمی ئەی ئاگات لە نووسین و بەرهەمی ئەدەبیی ئیبداعی لە ڕووسیا هەیە؟

– هەتا لە سوێد بووم کتێبفرۆشییەک هەبوو، کە بەرهەمی ئەدەبی ڕووسی دەهێنا و کتێبی چاک و نایابی دەفرۆشت. هەرچەندە تۆزێ گران بوو. هەر لە سوێدیش هەندێ وتار و هەواڵ دەربارەی ئەدەبی ڕووسی سەردەم بڵاودەکرانەوە و باسی شەپۆلێکی تازەی بەهێزی ڕۆمواننووسینیان دەکرد، بەداخەوە! من ئاگاداری ئەو گۆڕانانە نیم.

* نازانم هیچی تر ماوە لە بارەی ئەو کاتەوە کە تۆ لە ڕووسیا بووی بیلێیی؟

– بێجگە لە خوێندنی ڕەسمی، لە ڕووسیا من فریای ئەوەش دەکەوتم کە بچمە شانۆ و کۆنسێرت و سینەما و هەروەها پێشانگای هونەری، یان زۆرجار لە بۆنەکاندا ئەڵقەی سیمینار بەڕێوە دەچوون، بۆ نموونە دەربارە دیستۆیڤسکی، یان شاعیر و نووسەرانی تری ڕووس و بێگانە.. بە گوێرەی توانا ئامادەی ئەمانەش دەبووم، چونکە یان نرخێکی ڕەمزی، یان بە خۆڕایی بوون.. هەر کاتی ماوەم هەبووبێ، چووم و ئامادەبووم، لەو بەشە ناوخۆییەشدا کە کاتی خوێندنی دکتۆرا لێی بووم، ئەوە بەشی ناوخۆیی ئەکادیمیای زانستی سۆڤییەت بوو [ئەوسا]، جگە لەوەی ڕۆڵەی هەموو گەلانی ئەو ئیمپراتۆریەتە گەورەیەم دەناسی و ئاشنای داب و کولتوور و موعاناتیان دەبووم، هەندێ ناسیاوم هەبوون

کە لە ئینیستیتووتی پووشکین دەیانخوێند قوتابی هەڵکەوتوو بوون، یەک دووانێکیان قوتابی زانای هەڵکەوتووی ڕووس. م. لیخاچۆف بوون.. کە ئەو سەردەمەش هەر ئەم بە فۆرمالیست ناوزەد دەکرا.. ئەمانە کەشوهەوایەکی چاکیان بۆ سوود وەرگرتن بۆ ڕەخساندبووم.. من نەک ئەوکاتە ئێستاش شیعری ب. پاسترناک هەر بەقورس دەزانم، کەچی ئەوان ئەوەندەی شیعر لە بارێ بۆ تێگەیشتن، هیچ گرفتێکیان نەبوو.. گەلێ جار هەر دەچووم داوام لێ دەکردن کە بەشێکی دانیشتنەکە بۆ بەرهەمی نووسەرانی ڕووس تەرخان بکەین..

* باش بوو باسی پاسترناکت کرد، پاسترناک لە سەردەمی سۆڤیەتدا دەنگێکی نارەزایی جیاواز بوو، ئایا کەسانێکی وەک دیستۆیڤسکی و تۆڵستۆی، یان شاعیری گەورەی وەک پووشکین دەخرانە ڕوو، یان شاعیرانی وەک مایکۆفسکی؟

– ئەوەندەی من دەمبینی، تاکی ڕووس شارەزایی باشی لە ئەدەب بەگشتی و بەتایبەتی ئەدەبەکەی خۆیاندا هەبوو.

* بە کۆن و تازەوە؟

– بەڵێ، ڕاستییەکەی حەزیان لە کۆن و بەرهەمی ئەمان زیاتر بوو تا ئەدەبە ڕەسمییەکە.. ڕووس نییە شانازییەکی زۆر بە پووشکینەوە نەکا، یان هەر یەکە لە ئەدیبە لووتکەکانی تریان.. بۆ نموونە من لەو دانیشتن و گفتوگۆیانەدا کەمتر گوێم لە ناوی مەکسیم گۆرکی دەبوو.. بەڵام هەندێک هەن وەک: (بوونین)، یان (کۆپرین) کە ڕۆماننووس و چیرۆکنووسی گەورەی ڕووس و خاوەنی خەڵاتی نۆبڵن، کەس لای ئێمە هەر ناویشی نەبیستوون، یان گەورە شاعیرێکی لیریک- سۆفی مەشرەبی وەک (تووتچیف)، ئەمانە دوای شۆڕش هەندێکیان ڕووسیایان بەجێ هێشتووە و تەنانەت شیعری تووتچیف، لە سەردەمی «گەرمە تەریقەتییەکەدا» بە ئەدەبی کۆنەپەرستی لە قەڵەم دراوە.. بێینەوە سەر پاسترناک، یەکێک بوو لەو نووسەرانەی کە خەڵک لایان سەیرە، چۆن ستالین نووسەری گەورە (م. بۆڵگاکوف)ی نەکوشتووە.. کاتێ پاسترناک ڕۆمانی «دکتۆر ژیڤاگۆ»ی دا بڵاوکەرەوە ئیتاڵییەکە هێرشێکی گەورەی کرایە سەر و بە تایبەتی دوای ناوهێنانی و دانی خەڵاتی نۆبڵ پێی، بەڵام پاسترناک لەژێر ئەو گوشارە میدیاییەدا نامەیەکی بۆ ئۆرگانی حزبی کۆمۆنیستی سۆڤییەتی نووسی بەناوونیشانی: «من حەزم لە ڕاستییە بۆیە بۆ ڕاستی

دەنووسم».. وشـــــەی «Tpalga» (Pravala)ی ڕووسی واتە (ڕاستی).. کەسانێکی نزیکی پاسترناک لە وێنەی ئانائەخماتۆفا و نادێژدا ماندلشتامی ژنی شاعیری ناوداری ڕووس ئۆسپ ماندلشتام کە ئەمیش هەر ستالین بێ سەروشوێنی کرد.. ڕەخنەیان لەم هەڵوێستەی پاسترناک گرت کە، یان ڕۆمانەکەی نەدایە بە کابرای بڵاڤکەرەوەی ئیتالی، یان بەو شێوەیە نامەی بۆ «پراڤدا» نەنووسیایە.. هەرچەندە ئەخماتۆڤا باسی ئەو هەڵوێستە جوامێرانەیەی پاسترناکیشی کردووە، کە چۆن تەلەفۆنی بۆ ستالین کردووە و هەواڵی چارەنووسی نادیاری (ماندلشتام)ی لێ پرسیوە، کە ستالین تەلەفۆنەکەی هەڵگرتووە، لە پاسترناکی پرسیوە:

- چیت دەوێ؟

ئەویش وتوویەتی: دەمەوێ باسی مردن و ژیانت لەگەڵدا بکەم!

ستالین تەلەفۆنەکەی داخستووە و فڕێداوە..

ئەخماتۆفا کە ئەم باسە دەبیستێ بە گاڵتە و شانازییەوە پێی دەڵێ: باش بۆریا (واتە: پاسترناک) کەوتۆتە سەر چوار پەل!

* نازانم مایەی خۆشبەختییە، یان هەر ناوێکی تری لێ بنێی، سەردەمێک لە ژیانی تۆ لە ڕووسیا بووە؟

- ڕاستییەکەی من بۆ خۆم ئەو ژیانەی ئەوێم بە ڕۆژگارێکی زۆر بە سوود و شادی تەمەنم دەزانم. لە زۆر ڕووەوە کاریگەری لەسەرم هەبووە.. ڕووسیا وڵاتێکی سەیرە.! ئەو شاعیرەی ناوم هێنا (تووتچیف) دەڵێ: ڕووسیا بە عەقڵ تێی ناگەی، بەهیچ پێوانە و تەرازوویەک ناپێورێ.. ڕووسیا دەبێ هەر خۆشت بوێ.. ئەم شاعیرە زۆر چاک لە وڵاتەکەی گەیشتووە و ناسیویەتی، خۆشیشی ویستووە.. ئەو ئەدەب و هونەرە بەرزەیان هەبوو، کەچی ئەو کاتانەی ئێمە لەوێ بووین، هەندێ خزمەتگوزاری ژیانی ڕۆژانەیان بە چاکی بۆ ڕێک نەدەخرا. بێ گومان ئەوان لە چاو ئەوروپای ڕۆژئاوا باری گوزەرانیان زۆر خراپ بوو، بەڵام ئێستا خەڵکی خوارەوەی کۆمەڵ هەر زۆر خراپتر لە جاران دەژین، ئەگەر جاران ئاستێکی ژیانیان هەبوو، با زۆر باشیش نەبێ، ئەوە ئەمڕۆ دەڵێن، بە ملیۆنان خەڵک لە سنووری هەژاریدا دەژین. تەنانەت، بەشێکی خەڵک ئێستا ئاوات بەو سەردەمەوە دەخوازن، چونکە هەندێ لەوانەی دوێنێ کۆمۆنیست بوون، ئەمڕۆ بوونەتە سەرمایەدار.. هەمیشەش (ئیلیت) خەڵکی سەرباشقەی کۆمەڵ بیر لە ئازادی بیر و وشە دەکاتەوە.. خۆ ئاشکراشە، سیستەمە تۆتالیتارەکان، بۆ نموونە چ ئەڵمانیای نازی، یان سەردەمی ستالینیزم، هەندێ شتی پێداویستی ڕۆژانەی خەڵک مسۆگەر دەکەن و دیسپلین بەرکەماڵ دەکەن و ئاپۆرەی خەڵکیش نەک بەدوایان دەکەون، بەڵکو خۆشیانی بۆ بەکوشت دەدەن. بێ گومان هەموو سیستەمێ بەتایبەتی لەو جۆرانەی سۆڤیەت خۆیان هۆی پووکانەوە و داڕمانی خۆیانن.. ڕەنگە لات سەیر بێ، کە لە ناو نەک خەڵکی سادەدا، بەڵکو خوێندەواریشدا کەسانی ستالینیست هەن و داکۆکی لەو دەورو دووکانەش دەکەن.. تەنانەت کەسانێک کە ڕاونراوی دەستی ئەو ڕژێمە بوون، لەگەڵ ئەو داڕمانە کتوپڕەی ڕژێمی سۆڤیەتدا نەبوون، یەکێک لەوانە (سوڵجینستن)، کە لە چاوپێکەوتنێکدا ڕەخنەی لە ئابووریناسە ڕیفۆرمخوازەکانی سۆڤیەت دەگرت، کە بێ ئەوەی شتێکی تازەیان ئامادەکردبێ، سیستمکیان ڕووخاندووە و هیچ لە جێگەیدا نییە، سامانی وڵاتەکەش بە تاڵان دەبرێ.. **ئەو پێی وابوو کە دەبێ هێدی هێدی و بە قۆناغ مرۆڤ خۆی بۆ گۆڕان ئامادە بکا..** هەرچەندە دەبێ ئەوەش بڵێین، کە (سوڵجینستن) هەندێ دیدی ناسیۆنالیستانەی توندی هەبوو.

* من وا هەست دەکەم دەرچوونت لە ڕووسیا، تۆی لەو کەشوهەوا ڕۆشنبیرییەی ئەوێوە خستە ژیانێکەوە، کە پێویست بوو بۆ ژیان و مسۆگەرکردنی بژێوی کاربکەی.. تۆیەک کە هەرگیز ئیشت نەکردووە و ناسراویشی بە تەمبەڵی، دەڵێن لە عەمباری گەورەی شتومەکی سوپەرمارکێتەکاندا کارت کردووە؟

- دوای داکۆکی و تەواوکردنی خوێندنی دکتۆرا لە ڕووسیا چەند جارێک بۆ ئەکادیمیای زانستی سۆڤیەت و وەزارەتی خوێندنی باڵا نووسییان کارم بدەنێ.. تەنانەت ئاماژەیان بەوە کردبوو، کە ئەوان پێویستیان بە منە و.. چی و چی.. منیش بۆ خۆم هەندێ پرۆژەی باشم لە خەیاڵدا بوو کە بە زمانی ڕووسی ئەنجامی بدەم و خەریکی نووسین بەکوردیش بم، بەڵام لە سۆڤیەتی ئەوسادا ئاسان نەبوو کار بە بێگانەیەکی وەک من بدەن، چونکە ئەمە جگە لە کار هەندێ شتی تریش پێویست بوو، کە بۆ پسپۆڕەکانی خۆیان دابینکردنی ئاسان نەبوو، چ جای بۆ بێگانەیەک! بۆیە برادەرێک و برادەرانێکی ئەوێ یارمەتییان دامو و ئیقامەی سویدیان بۆ وەرگرتم، سوپاسیان دەکەم، چونکە حاڵم لە ڕووسیا باش نەبوو و بە تەواوی لەو بێکارییە بێزاربووم. کاتێ چوومە سوید خۆم بۆ پرۆژەی ئەدەبی و نووسین ئامادە کردبوو، بە

تایبەتیش من دکتۆرام هەبوو، خوێندن بۆ شەهادە و ئەوانە لە ئارادا نەبوو، تەنیا مرۆڤ خۆی بۆ فێربوونی زمان و سوود وەرگرتن لەو دنیا نوێیە حازر کردبوو.. بەڵام هەر لە هەوەڵ ڕۆژەکانەوە هەستم کرد ئایندەیەکی تەماوی پەیوەندی لەگەڵ برادەرە کوردەکانی ئەوێدا چاوەڕێم دەکات.. زوو، یان درەنگ ئەو پەیوەندییە هەر دەپچڕێ.. باوەڕم پێ بکە، نەمدەزانی چۆن هەڵسوکەوت بکەم، دنیاکەم ئەوەندە لا غەریب بوو هەر مەپرسە! هەرچەندە خۆم پاساوم بۆ ئەو بار و زرووفە دەهێنایەوە، کە دنیای گەنجێتیی بەغدا نییە و خەڵک هەندێ پابەندی تری بۆ دروست بووە و ژیانەکە ئاوایە.. بڕیاریشم دابوو تا نەگاتە دوا نوقتەی بنبەست، کە ئیتر لە وزەدا نەمێنێ، هەر بەردەوام بم، بەڵام دوای ماوەیەک بۆم دەرکەوت دەبێ هەڵوێستی خۆم ڕوون بکەمەوە، کە ئێمە با کاریش لەگەڵ یەک نەکەین، دەتوانین هەر برادەر بین. ئێمە پێش هەموو شتێک برادەر بووین، ڕەنگە مەزندەش لێ بدەم کە لای ئەو، ئەوانەوە چۆن کەوتۆتەوە.. ئیتر منێکی لە هەڵپەی ژیاندا «دەست و پێ سپی» تەنیا کەوتمەوە، ئێ! لەوێش ڕاستە وڵاتێکی پێشکەوتووە، بەڵام هەر دەبێ لە سفرەوە دەست پێ بکەی.. وەرە زمان فێر بە! بۆ کار بگەڕێ، کاریش بەم «پسپۆڕییەی!» جەنابم، یان هەر نییە، یان زۆر سنووردارە، بە ڕاستیش ئەو زرووفە بارێکی دەروونی وای هێنایە ناو، کە بێزم لە هەموو شتێک بێتەوە، ئەینا دەکرا لەو هەوەڵەوە هەوڵی کاری ترم بدایە.. من هەشت ساڵ مامۆستای زمانی دایک (کوردی) بووم لە قوتابخانەکانی شارەوانی (ئوپلاندس بروو) لە کەناری ستۆکهۆڵم. بێجگە لەوەش لە کۆپێرا تیڤێک لە عەمبارەکەیدا کارم دەکرد، دوای ئەوەی خۆم لە کاردا تاقی کردەوە، هەر بە تەمای گەڕانەوەی وڵاتیش بووم، ئیتر ئەوەم لە مێشکی خۆم دەرکرد، کە بەدوای کارێکدا کە بە پسپۆڕیم بێ، بگەڕێم.. دەشمتوانی وەک هەندێ لە «ڕۆشنبیرە بێگانەکان!» خەریکی «لاق ڕاکێشانی درێژخایەن و سواڵی هەمیشەیی سۆشیال»بم، بەڵام ئەوە بۆ کەسێک تۆزقاڵێ جوامێری لە قالبیدا بێ، نەنگییە! من مەبەستم لە ساڵەکانی سەرەتا نییە، کە ناچارییە! بەڵام هەمیشەش خەریکی باشکردنی سویدییەکەم بووم، دەمخوێند و لە خوێندنەوە بەردەوام بووم، هەندێ بەرهەمم لەو ساڵانەدا چاپ کرد..

* با بە ڕوونی باس لەوە بکەم، لەگەڵ ئەوەشدا سوید کۆمەڵێ گۆڕانی لە تۆدا بەدی هێنا، پێش ئەوەی بێینە سەر زمان و کاری ئەدەبی، ئاشنایەتیت لەگەڵ بیری لیبراڵ، یان سۆسیال - دیموکرات، ئەمانە لای تۆ هیچ کاریگەرییان هەبوو؟

– لایەنی تیۆریی بیری لیبراڵ، یان سۆسیال دیموکرات، هەر ئەوەیە کە بەشێکی کولتووری ئەوروپاییەکەیە، ڕەنگە ئەو تایبەتمەندییە زۆر جیاوازەی لە وڵاتێکەوە بۆ یەکێکی دی تێدا نەبێ، بەڵام گرنگ پراکتیک و واقیعەکەیە.. بەبێ هیچ زیادەڕۆییەک، ئێستا نازانم بەڵام کە من چوومە ئەو وڵاتە، بێ گومان پێش ئەوەی بچیتە هەندێ وردەکارییەوە کە ماوەیەکی زۆر و وردبینییەکی دەوێ هەستی پێ بکەی.. ئەو وڵاتەم بە «یۆتۆپیا» کە مارکس و هەموو ئەوانەی پێش ئەو لە خەون و خەیاڵدا بۆ مرۆڤایەتییان ڕەنگ ڕێژ دەکرد– دەهاتە پێش چاو.. من پێم وایە، ئێستاش هەر یەکێکە لەو سیستەمە کۆمەڵایەتی و سیاسییانەی کە لە جیهاندا لە ڕووی باشی و خزمەتی مرۆڤکردنەوە دەگمەن و بێ وێنەیە، چونکە یەک چەردەی باش گەرەنتی کۆمەڵایەتی و ژیان بۆ مرۆڤ دابین کراون، بەڵام تەنانەت لەوێش هەر سوودی خراپ– بە تایبەتی لەلایەن ئێمەی ناسویدییەوە– لەو سیستەمە وەردەگیرێت.. بێ گومان گرفت و کێشەکانی دنیاش کار لەوێ دەکەن.. لەگەڵ ئەمانەشدا مۆدێلێکی مرۆڤانەی دەگمەنە.. من بۆ خۆم لە ژیانی ڕۆژانە و کاردا لێرە، هەوڵ دەدەم پەیڕەوی هەموو شتە باشەکانیان بکەم و قوتابییەکانم هان دەدەم هەوڵ بدەن سوود لەو جۆرە کۆشش و کارکردنە وەربگرن، بەڵام!..

* لەوە بەولاوە با بێینە سەر زمان. سویدی جیاوازە لە ڕووسی و ئەو زمانانەی تر کە تۆ دەتزانین: کوردی، عەرەبی و فارسی..، بۆ فێربوون چۆن بوو؟

– لە سەرەتاوە وا خۆی دەردەخا کە ئاسانە، بەتایبەتی مرۆڤ ڕووسی و تۆزێ ئینگلیزیش بزانێ، چونکە فەرهەنگی وشە و ستراکچەری لە زمانە ئەوروپاییەکانی ترەوە نزیکن، بەڵام کە دێیتە سەر فێربوونی بە جددی، قورسی زمانەکەت بۆ دەردەکەوێ، بە تایبەتی لە ڕووی ئاخاوتن و هەندێ دەربڕینەوە کە زۆر تایبەتن، بەڵام قەت ئەوە وای لێ نەکردووم کە من بایەخ بەم زمانە نەدەم، چونکە هەرچی هەیە لە دنیادا بە سویدیش هەیە، جاری وا هەیە بە بەرهەمێک لەگەڵ دەرچوونیدا بەزمانی ئەسڵ، بە سویدیش دەردەچێ.. سەیر لەوەدایە هەندێ کەسی لای خۆمان بە حساب نووسەرن، دەرفەتی ئەوەشیان بۆ ڕەخسابوو ئەم زمانە فێربن، بە تایبەتیش هەندێکیان بێجگە لە کوردی– ئەوەندەی من بزانم– هیچ زمانێکی

تر نازانن، کەچی تەمەڵی خۆیان بۆ فێرنەبوونی زمانەکە، بە بیانووی ئەوەوە، کە ئەمە هەر لە سویددا بەکاردێت پینە دەکرد.. تەنانەت یەکێکیان شەکرێکی شکاندبوو، لە هەموو شوێنێ دووبارەی دەکردەوە: «ئەم زمانە دەڵێی هەورامییە.» کورد دەڵێ: «عوزر لە قەباعەت خراپتر».. وەک ئەوەی بێسارانی و مەولەوی و..تاد لووتکەی شیعری کوردی نەبن.. دەردی برادەرێک دەیگوت: ڕاست دەکات، ئەو هەورامییەکەش هەر بە قەد سویدییەکە دەزانێ!

* بابڵێین لە ڕووی میتۆدی زانستی، یان نووسینەوە، چوون بۆ سوید هیچ سوودێکی هەبوو؟ ئایا لەگەڵ مەنهەجی ڕووسەکاندا جیاوازییان هەبوو؟

– میتۆدی زانستی لای ئەوروپاییەکان هێڵی گشتی هاوبەشی هەیە، چونکە هەمووی زادەی کولتووری ئەوروپاییە، بەڵام ئەوەندەی من عەقڵم پێی بکشێ و دەرکی پێ بکەم.. هەندێ پەلوپۆ و دووردرێژی هەیە، کە ڕووسەکان عادەتەن پێڕەوی دەکەن، سویدی هەوڵ دەدا چڕتر و تۆکمەتر و کورتتر ئەنجام بە دەستەوە بدا.

* بێجگە لە میتۆد، ئەی سوید چ گۆڕانێکی تری لە ڕووی نووسین و ئەدەبەوە لای تۆ پەیدا کرد؟

– سوید خاوەنی ئەدەبێکی دەوڵەمەندە و من بەرهەمی شاعیرەکانیان دەخوێنمەوە و حەزم لە بەرهەمی هەندێکیانە..

* با دیسانەوە لە میتۆد بدوێین، تۆ دەڵێی بە زمانی سویدی هەموو شت دەست دەکەوێت، سەرچاوەی هەموو ڕێباز و هێڵە فەلسەفییەکان، بێ گومان ئەو جیهانە کراوەیە دەبێتە هۆی لابردنی هەندێ کۆت و پێوەندی ڕۆتینی، ئەو کراوەییە خۆی ئاسۆیەکی بەربڵاو و فراوانتری دیدوبۆچوونیش بۆ میتۆدەکە دەڕەخسێنێ؟

– بە دڵنیاییەوە..

* من مەبەستم هەر نووسین و ئەدەب نییە، بەڵکو لە مەیدانی زانست و ژیانی ڕۆژانە و واقیعی خەڵکیدا، بۆ نموونە ئەگەر بە کۆمەڵ و سیستمی ڕووسیا بەراوردی بکەین؟

– ئەمان زۆر دینامیکین و ڕاستییەکەی لە مەیدانەکانی ژیان و سیستم و کاروباری کۆمەڵدا ناکرێ سوید بەراورد بکەین بە ڕووسیا.. سوێدییەکان داهێنەری زۆر جۆرە سیستمی مەیدانی تەکنیک و پیشەسازین و لە ژیانی ڕۆژانەشیاندا ئەوەندە بە دیسپلین و هەست بە بەرپرسیاریکەرن، هەر نەبێتەوە..!

* گۆڕانی دەسەڵات لە سوید، بۆ نموونە لەبەرەی چەپەوە بۆ ڕاست، گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە سیستمەکەدا دروست دەکات؟

– خۆی گۆڕانکاریی دراماتیکی لە شێوەی «کودەتا» هەرگیز لەو وڵاتانەدا ڕوونادات، بەڵام دیسانیش لە ڕووی سیستمی ئابووری و تەنانەت دەسەڵات بەڕێوەبردنەوە جیاوازیی هەر دێتە ئارا.. هەندێ شت هەن کە یاسای بنەڕەتین و لە دەستووری وڵاتدا چەسپاون.. ئەوانەی کارکەر و چینەکانی خوار مام ناوەندن، هەمیشە حەزیان لەو چەردە گارەنیتییە کۆمەڵایەتییە هەیە، کە بە تێکۆشانی سۆسیال دیموکرات بە تایبەتی بەدی هاتوون، بەڵام جاری واش هەیە، کە هەست دەکرێ ئەمانیش هەڵە و پەڵەیان هەیە، دەنگدەر تووڕە دەبێ لێیان و دەنگیان ناداتێ..

* بگەڕێینەوە بۆ زمان. دوای چەند ساڵ هەستت کرد دەتوانی بە سویدی بخوێنیتەوە و لێی تێبگەی؟

– لە ڕاستیدا ڕەنگە بەو شێوەیە لەبیرم نەبێ، یان هەر نەوترێ، بەڵام خۆت دەزانی زمان دەبێ خەریکی بی، عەشقێکت بۆی هەبێ، حەوسەڵە و تاقەتت هەبێ، ئەینا فێری نابی.. من هەر لە سوید چەردەیەک ئینگلیزیشم خوێند، هەروەها ڕووسییەکەش لە ڕووی وشەی هاوبەشەوە زۆر یارمەتی دەدام بۆ زیاتر فێربوونی سویدی. ئەم زمانانە بە یەکەوە یارمەتیدەرم بوون بۆ فێربوونی هەریەکێکیان بە تەنیا، بەهۆی شتی هاوبەشی نێوانیانەوە.

* ئەی کەی دەستت کرد بە وەرگێڕان لە سویدییەوە؟

– چونکە کاری وەرگێڕان بەو ئاست و پێوانەیەی ئەوان ئەوەندە قورسە ڕەنگە مرۆڤ ئێستاش ڕێگە بە خۆی نەدا باس لە وەرگێڕان بکات، بەڵام من دوای حەوت ساڵ کە لەوێ بووم، وردە وردە دەستم کرد بە تەرجەمە، بەڵام شتی زۆر قورس نا..

* باشە، لەو نێوانەدا تا چەند دەتوانین زمانی سویدی بە زمانێکی زیندوو، یان جیهانی حساب بکەین؟

– خۆی کۆمەڵێ مەرج هەن بۆ ئەوەی زمان بە زیندوو، یان جیهانی دابنرێن، بۆ نموونە ژمارەی ئەو کەسانەی کە قسەی پێ دەکەن.. لەم ڕووەوە خەڵکێکی کەم بە سویدی قسە دەکەن، یان شتی تر...

* من باسی ئەو پێوەرانە ناکەم، تا چەندێ مودێرنە و دەتوانێ لەگەڵ گۆڕاندا بەشێوەیەکی ئیجابی مامەڵە بکات و بتوانێ خۆی نوێ بکاتەوە و ستروکتوری بنەڕەتی خۆشی نەگۆڕێ؟! لەم ڕووەوە تا چەند زمانێکی زیندووە؟

– بێ گــومــان وڵاتێک لە ڕووی تەکنیکەوە ئەوەندە پێشکەوتووبێ، بەشێکی ئەو پێشکەوتنەش- ئەوەندەی لە باســێکی وەک زمـــاندا بگونجێ لێـــوەی بدوێین- دەکەوێتە خزمـەتی زمانەکەوە، یان هەردوولا کـار لە یەکدی دەکەن..

* بۆ یەکەم جار لە سوید خێزانت پێکەوە نا، لە پاڵ ئەو ژیانەی ئەوێ و کارکردندا سەختییەکانی ژیان زیاد، یان کەم بوونەوە؟

– من دووجـار ژنم هێناوە، هی یەکـەمـیـان خـەڵکی سۆڤـیـەت بوو.. هەرچەندە لەوێش دەمناسی، بەڵام بە ڕەسمی دوای هاتنە سوید بووە هاوسەرم. چەند ساڵێکی خـایاند و لێک جـیـابووینەوە، بەڵام دواتر لە مـانگی حەوتی ١٩٩٥دا بە ڕێگا تەقلیـدییـەکـەی لای خـۆمـان هاوسـەری ئێـسـتـام- نەرمین عـەلی سـەعـیـدم هێناو کـچێکی (١٣) سـاڵانەمـان هەیە ناوی (سـێـوێ)یە و ژیانمان بەسەر دەبەین. خۆی ئەوەش یەک لایەنە نییـە، ئاخۆ خێـزان سـەخـتـیی ژیان کـەم دەکـاتەوە، یان زیادی دەکا؟ بە هەرحاڵ! ژیانی خێزانیش کێشە و گرفتی خۆی هەیە.. بەڵام سوونەتێکی ژیانیشە، بەش بە حاڵی خۆم، پێم وایە هەندێ پرینسـیپ هەن، کـە دەبێ لە خـێـزاندا هەبن، بۆ ئەوەی ئەو پێوەندییە بەردەوام بێ.. لای ئێمە هەن و (سێوێ) لەگەڵ ورک و داواکاری بەردەوامیشیدا بۆ ژیان، تین و گـوڕێکی باش دەداتە ژیانی هاوسـەریمان و مـانایەک دەدا بە بوونمان، بەڵام من لام وایە، مـرۆڤ نەکـەوێتـە دوای تراویلکەی ژیانی بەخـتـەوەر و ئارام و نازانم چی و چی، ئەم شتانـە ئەگەر لای هەرکەس هەبن، لای هونەرمەندی ڕاستەقینە دەست ناکەون!

* بە کـورتی تا لە وڵات بووی «زریـان» بڵاوبـووەوە، پاشان چەند شیعرێکی تری دوای «زریان»یش «زایەڵە» لە سـەردەمـێکی تایبـەتیدا هاتۆتە ناو کە من پێم وایە بەشـێکی هی ئەو ڕۆژگـارەیە کـە لە سـۆڤـیـەت بووی، «زنار»یش بەرهەمی سویدە. بەگـشـتی ئەو کـەفـوکـوڵە چڕەی لە «زریان»دا هەیە لە «زایەڵە»دا دامرکانەوەیەکی زیاتر هاوشانی وردبینی و تێژبینییە، مۆرکی ڕووسیا ســـەرجـــەم بە «زایـەڵە»وە دیارە، «زنار» ڕەنگە بە پێـــچـــەوانەوە بێ. لە ســــوید وردە وردە لە ڕووی ڕوحـیـیـەوە، چڕوپڕی و قـوولـیـیـەکـەی «زایەڵە» لە «زنار»دا نابینرێ، لەم بارەیەوە چی دەڵێی؟

– دەزانن کـە من بەهۆی «زریان»ەوە زیاتر ناسـراوم و تائێـسـتـاش هەندێ کـەس هەن، پێـیـان وایە، ئەگـەر جـێگایەکم لە شـیـعـری کـوردیدا هەبێ بۆ «زریان» دەگەڕێتەوە.. «زریان» لە ڕووی کێشەی دەروونی خۆم و شکـسـتی گـەلەکـەمـەوە ئەزمـوونێکی قـووڵ و تایبـەتی سـەردەمـێکی ژیانمە، کە من لە هەڕەتی لاویدا بووم.. با وازی لێ بهێنین و بێینە سەر «زایەڵە»، کاک عـەبدوڵڵا کەم کەسم دیوە وەک تۆ لە «زایەڵە» گەیشـتبێ، تەنانەت ئەوەی جەنابت بەرانبەر «زنار» دەیڵێی، خەڵک بەرانبەر «زایەڵە»ش دەیڵـێن، کـە لە چاو «زریان»دا هیچ نییـە و لەم بابەتە قسانە، وەک ئەوەی شاعـیر دەبێ هەر لەسەر یەک ئاواز بخـوێنێ. من خـۆم لەگـەڵ تۆدا هاوڕام کـە «زایەڵە» دەکرێ بە جۆرە ئەزموونێکی تایبـەت دابنرێ و هەر جـیـابوونی لە «زریان»یش بۆ ئەو کـەسـەی ئاگای لە ژیانی من بێ و بە وردی بیخوێنێتەوە دەبێ بە ئەرێنی لە قـەڵـەمی بدات، نەک بە پێـچـەوانەوە، ئەگـەر بشـێ ئەم جۆرە هەڵسەنگاندنە هەبێ.

تۆ دوو لێکۆڵینەوەت دەربارەی «زایەڵە» نووسی، من پێم وایە و جـارێکی تر دووبارەی دەکـەمـەوە، کـە تۆ تارادەیەکی باش لەو دیوانە شـیـعـرییـە گـەیشـتـووی، من خۆشم دەزانم چ کارێکم کردووە، ئەوە دەبێ ئێوە بیڵێن، «زنار»یش لە ڕاسـتـیـدا لە ڕووی چەندیشـەوە چەند شیعرێکی کەمە، ناکرێ بە «زایەڵە» بەراوردی بکەین.

* بەدەر لە ئەزموون و هەست و ئەندێشـە، من هەست دەکەم کاریگەری تەسەوف لە «زایەڵە»دا بە دەرکەوتووە، ئایا ئەمـە کـاریگـەریی مـەولەوییـە و کـارکـردنە لەسـەر شیعری مەولەوی، یان کاریگەریی غوربەتەکەیە کە ئەو سۆزە سۆفیییانەی لە ناختدا بەهێز کردووە؟ من پێم سەیر نییە و بە ڕێکەوتی نازانم کە هەر لەو کاتانەدا ئاوڕت لە مەولانا خالید داوەتەوە؟

– لە ڕاستیدا وایە، کەفوکوڵی «زریان» لە «زایەڵە»دا بۆتە هێـمنی و لەسـەرخۆ دوان.. هەر ئەوەشـە ئەوەی کە منی لە ڕێگەی «زریان»ەوە ناســـیـوە و چێـژ لەو جــۆرە شیعرانە وەردەگرێ، کە «زایەڵە» دەخوێنێتەوە، بێ ئەوەی چاوەڕوانی بەرهەمێکی وابێ تووشی سڵەمینەوە و چورتم دەبێ، چونکە بە زمانی «زایەڵە» و ئەزموونی لەسەرخۆ و هونەری «زایەڵە» ڕانەهاتووە، ڕەنگە خـۆشی مـاندوو نەکات بۆ هەڵسەنگاندنی و پەی پێ بردنی..

من کە چوومە ڕووسیا بۆ خۆم هەمیـشـە و کـەم کـەم شیعرم دەنووسی، بەڵام بڵاوم نەدەکردنەوە، دوایی کە بە هەر زەحـمـەتێک بوو، کـەوتمە خـوێندنەوەی شـیـعـری ڕووسی، سەرسام بووم بەو ڕوونی و قوولییەی، بەو سۆزە گەرمەی کە جەوهەری شیعری ڕاستەقینەی لیریکییە. زۆرکەس بەرهەمە ناوازەکانی شیعری ڕووسی بە ئاوازە و

زایەڵەی شیعری فەرەنسی و ئینگلیزی دادەنێن، بەڵام هەرگیز وا نییە.. وەک شاعیری ناوداریان لێرمەنتۆڤ دەڵێ: «من بایرۆنم، بەڵام بە ڕوحێکی ڕووسانەوە». کەواتە بێجگە لە دامردنەوەی کەفوکوڵ و کەوتنە ژیانێکی تازە ترەوە، وردە وردە کاریگەری شیعری ڕووسی لای من بەدەردەکەوێ، بەڵام بە ڕوانگەکەی لێرمەنتۆڤەوە، لە شارەزابوون و هۆگری شیعری ڕووسیدا «با ئاسا» هەر ساتەی بە دەوری گوڵە بەرهەمێکی شاعیرێکدا دەخولامەوە، جارێ بلۆک کە لە ڕێی زمانی عەرەبییەوە هەندێ شیعریم خوێندبۆوە، پووشکین، یەسینین،.. دواتر تووتیچڤ، پاسترناک، ماندلشتام..تاد وەک ئەوەی مرۆڤ بیەوێ شیلەی جوانی هەموو ئەم کولتوورە هونەرییانە بکا بە ماڵی خۆی و لە ئەزموونی شیعریی خۆیدا، بەشێوەیەکی تایبەت و جیاواز دایڕێژێتەوە.. ئەمە ئەزموونی ڕاستەقینەی «زایەڵە»یە، ئەو ناوانەی هێناشم بەرهەمی هەندێکیان ئاوازە و سۆزی سۆفییانەی لە جەوهەر و کەشوهەوادا تێدایە، بۆیە بێجگە لە مەولەوی کاریگەری ئەدەبی ڕووسیشە.

* ئەی «زنار» چۆن؟

– «زنار» وەک وتم لە ڕووی چەندییەوە، ئەوەندە زۆر نییە و هەندێ شیعرە.. پێش ئەوەی بێمە سەر ڕوونکردنەوەی ئەوەی کاتێ «زنار»م نووسی، دید و بینۆگەم چۆن بوو، دەمەوێ شتێک بڵێم، ئێستا کاتێ ئەم شتانە دەنووسم، ئەگەر خودی شیعرەکە، ئەمە بە کەسی شارەزا و خوێنەری وریا نەگەیەنێ، مانای وایە، دوای بێهوودەیی کەوتووم.. ئەمەم بۆیە وت، چونکە من لەو دواییانەدا کە لە ڕووسیا بووم، ئاشنای بەرهەمی شیعری کەمی شاعیرێکی گەورەی ڕووس ئارسێن تارکۆفسکی بووم، کە لە تەمەنی پەنجا ساڵیدا یەکەم دیوانی چاپ بووە، هەرچەندە پێشتر شیعری بڵاوکردۆتەوە.. کاتێ سەیری شیعری ئەم شاعیرە دەکەیت، ڕەنگە پێت وابێ ساکارە، بەڵام هەموو وشە و دەربڕینێکی، بەشێوەیەکی ئۆرگانی و سفتوسۆڵ لە چنینی دەقەکەیدا ئەرک و مانای خۆیان هەیە و ئاماژەن بۆ سیمبۆل و کولتووری هونەری ئانیتک و ئەورووپای سەردەم و تەنانەت شارەزای شیعری عەرەبی و فارسی و ئەدەبی ڕۆژهەڵاتیش بووە، جا بۆ ئەوەی تۆ چێژ لە شیعری کەسێکی وا ببینی، دەبێ توێشوویەکی زانستی و کولتووریت بەستبێ، ئەینا پێت وایە سادە و ساکارە..! ئاندریێ تارکۆفسکی کە گەورە ڕێژیسۆرێکی جیهانییە، کوڕی ئەم شاعیرەیە و ئەو میتۆدەی لە سینەماشدا دای هێناوە کە بە «سینەمای شیعری، یان فەلسەفی» ناوی دەرکردووە، سەرچاوەیەکی هەرە بنەڕەتی هونەرەکەی شیعرەکانی باوکییەتی و زۆرجاریش لە فیلمەکانیدا بەکاریان دێنێ، بۆ نموونە شیعری «هەوەڵێن ژوانەکان» [کە من خۆم کردوومە بە کوردی و لە «ئەنتۆلۆگیا» و ئەو کۆمەڵە بەرهەمەدا بڵاوبۆتەوە کە بەناوی «لە ئەدەبی ڕووسییەوە» بەکتێبێ بڵاوم کردۆتەوە..] لە فیلمی «ئاوێنە»دا.. جیاوازی فیلمەکانی ئاندریێ تارکۆفسکی کە ئیلهامی لە شیعری باوکییەوە وەرگرتووە لەگەڵ فیلمە سۆڤیەتییەکانی سەردەمی خۆیدا چی بوو؟ بۆ نموونە فیلمی باوی سۆڤیەتی کە باسی جەنگی دەکرد، یەکسەر لە ڕادیۆوە دەستەدەکرا بە هاتوهاوار و بانگەشە و مەیدانی شەڕ و تۆپ و گوللەباران نیشان دەدرا، بەڵام تارکۆفسکی ڕووخساری پیرەژنێکی نیشان دەدا، کە لەو جەنگەدا کۆستی کەوتووە و لە سیمایدا هەموو نەهامەتییەکانی جەنگی کۆکردۆتەوە،.. یان ڕاوکردنی لا دیمەن و ساتی وەها کە لای خەڵک زۆر ئاساییی دەردەکەون، بەڵام ئەگەر بە وردی لێیان ڕابمێنی، تەعبیر لە ساتێکی ئینسانی زۆر جەوهەری دەکەن.. منیش بە خەیاڵی خۆم، ئەم جۆرە هونەرەم کردۆتە ئامانج و تا ئێستەش لە هەوڵی ئەوەدام.. لە شیعرەکانی تارکۆفسکی باوک و فیلمەکانی کوڕەکەیدا، با هەڵدەکا، پەردەکان لوول دەخۆن، کووپە قاوە دەڕژێ.. دەشتە بەرین و کاکی بەکاکییەکان دەردەکەون.. بە بەرانبەر دەڵێ: «فرمێسکانی شەو دەرەنگانی تۆ ناهێنم».. تاد بە کورتییەکەی دەمەوێ شیعری من لە هی ئەو باوک و کوڕە بچن، نەک لە فیلمە باوەکانی سەردەمی دەسەڵاتی شوورەوی.. هەمیشە ماوایەک بۆ زیرەکی و چێژی جوانیناسی خوێنەر و بیستەر لە دەقەکەدا بەجێ بهێڵە، نەک هەر لە یەکەم وشەوە بزانێ تۆ باسی چی دەکەی، مەبەستیشم ئەوە نییە بیکەیتە ڕۆمەڵغەزا و ئابرووبردنی جوانی زمان و سیحری واڵای مانا، خوێنەر بکە بە بەرهەمهێنی تێکست، نەک کۆیلەیەکی بێ دەسەڵات، بەڵام بە زانینی هەموو کونوقوژبنەکانی زمان، نەک «گێرەی وشە» بکەیت و بە دەستی بەتاڵ خۆت و خوێنەریش لە سەفەرێکی دۆنکیشۆتیدا بە نائومێدی بەرەو ماڵ بنێنەوە.. شاعیر هەیە من لە خەڵکی نیمچە خوێندەوارم بیستووە کە بە وشەیەکی زۆر پڕ بە پێست وەسفی دەکەن «بێ تام بووە!»، واتە وادەزانن بە «خشتە دیوان!» کار مەیسەر

دەبێ، سەیری دیوانەکەی (گۆران) بکە لە ڕووی قەبارەوە! هەمووکەس «گرانیکا»ی بە شیعر بۆ نانووسرێ.! لە هەموو (کات و شوێنێکدا) ئەدەبی ئیستیهلاکی کڕیاری زۆرتر بووە، ئەڵبەتە من دەزانم هەندێ دەیانەوێ مۆرکی ڕەسەنایەتی و بەرزی و بەها لە بەرهەمەکانیان بدەن، کە حاڵی ئەدەبە ئیستهلاکییەکە لەهی ئەمانە باشترە، چونکە بازاڕێکیان هەر هەیە.. ناوی ئەو ڕیژیسۆرە پۆڵەندییەم لەبیر نییە لەو ساڵانەی دواییدا لە سویسرا مرد،، کاتی خۆی لە پۆڵۆنیا ڕایکرد، چەند فیلمێکی کەمی هەیە، کە دەڵێ: «نە دانتی و نە شکسپیر و نە فیللینی دوای بەرهەمی سووک بەدەستەوە هاتوو نەکەوتوون و منیش هەروەها..» ئەمە بۆچوونێکی ڕاستە.

✱ چیتر هەیە لەو ئەزموونە بەگشتی من لەبیرم چووبێ و باسی بکەی؟

– دەمەوێ باسی شتێک بکەم، کە زۆرجار لە ڕووی دڵسۆزی و بە تەنگەوە هاتنەوە لەوە دەدوێین، کە بۆ فلان شاعیر ئەزموونی خۆی لە ڕووی تیۆرییەوە نانووسێتەوە.. ڕەنگە بۆ کەسێک کە بیەوێ ئەزموونی شیعریی خۆی بنووسێتەوە، بەم گیان و هەناسەیەوە کارێکی وا بکات، کەسانی وەک شاملوو، مەنوچەهری ئاتەشی، بەیاتی،...تاد کاری وایان کردووە، بەڵام ئەوەندەی من ئاگاداربم، ئەوانیش نەهاتوون چەند لاپەڕەیەکی ئەبستراکت و وشکوبرینگ بنووسن.. ئەو ناوانەی هێنامن دووانە ئێرانییەکە لە پێشەکی هەڵبژاردەی شیعرییاندا ئەمەیان کردووە، عەبدولوەهاب بەیاتی لە کتێبۆکەیەکدا ئەمەی کردووە.. واز لەوان بێنە سەیری (ئەکتافیۆپاز) بکە، لە چەند بەرهەمێکیدا لە ئەزموونی خۆی دواوە.. ئەمە باسی ئەزموونە و دەشێ خوێنەر، یان ڕەخنەگر داوای هەندێ مەرج لە نووسەر و شاعیر بکەن، بەڵام لە گفتوگۆ و دەمەتەقێیەکدا هەر زۆر دەستکرد دەردەچێ، مرۆڤ بەو زمان و زاراوە قەبانە بێتە مەیدان.. کەسێک ئەگەر مەبەستی بێ، وەختێ خۆی تۆزێ تەرخان بکا، لە لێکدانی بیروبۆچوونی ئەو کەسانەی گفتوگۆیان لەگەڵدا دەکرێ، ئەگەر خاوەنی بیروبۆچوون بێ، لەسەرجەمی باسەکە موزائیکی ڕوانینی ئەو کابرایەی دەربارەی ژیان و هونەر بۆ دەردەکەوێ.

من لەگەڵ ئەو برادەرانەدام کەسێک خۆی بە شاعیر بزانێ، زۆرجار دەبێ خەونیش ببینێ «کەس ڕێگا لە خەوبینین ناگرێ!» بەڵام هەموو کۆتایی ساڵێک بە تەمای خەڵاتی (نۆبڵ) بێ، بەبێ ئەوەی تەنانەت لە جەوهەری ئەو خەڵاتە و مەرجەکانی بگات، دەبێ کەسێکی وا بە لای کەمەوە سەرەتاکانی ڕەوانبێژی، ناسکبێژی و جوانیناسی...تاد بزانێ.. ئەی چۆن؟ ئەگەر ئەم سەرەتایانە نەزانێ، ناتوانێ لە ڕێبازەکانی ئەم سەردەمەش بگات، چونکە لە هونەردا هەندێ بنەما هەن، کە کۆن نابن.. تا ئێستاش ئێمە هەندێ لە زاراوە و چەمکەکانی ئەرستۆ بەکاردەهێنین و کاریگەری و بایەخی خۆیان هەیە و لە دەستیان نەداوە.. ئەوەی من مەبەستمە بیڵێم و وتووشمە، کەسانێک کە نەتوانن خاوەنی پاشخانێکی کولتووری بەهێز و شارەزای کولتوور و هونەری خۆیی و جیهانی بن، ناتوانن بەرهەمێکی نەمر پێشکەش بکەن. هەر ئەو شاعیرانەی کە لە ئەدەبی کوردیدا بەرهەی نەمریان خولقاندووە، زانا و ڕۆشنبیری سەردەمەکەی خۆیان بوون، بە زمانی گەلانی دراوسێ و سەردەمەکەیان بەرهەمیان بەخشیوە، بۆیە بۆ کەسانێ کە دەیان ساڵە خەریکی نووسینن، دەبێ بایی ئەوە لە خۆمان و ئەدەبەکەمان و ئەدەبی جیهانی بگەن، بە تایبەتی لەم سەردەمەدا کە وەک دەڵێین: «جیهان بووە بە گوندێک»..

✱ دەکرێ ئەوە وا لێک بدەینەوە، جەنابت بە نیسبەت شاعیرەوە پاشخانی کولتووری، یان شارەزایی لە میتۆد و ڕێبازە هونەری و ئەدەبییەکان، یان زمان زانین بە پێویست دەزانی؟

– بێ گومان.. ئەوە زۆر ڕوونە.. ئەی چۆن؟

✱ هیچ ماوە بتەوێ باسی بکەی؟

– شت هەر هەیە، بەڵام لەمە زیاتر با درێژەی نەدەمێ.. هەروەها دەمەوێ لەم کۆتاییەدا زۆر سوپاسی بەڕێزت بکەم، کە ئەم گفتوگۆیەت سازدا و سوپاسی کاک ئازاد عەبدولواحیدیش دەکەم، کە لەم پاشاگەردانی و ئاژاوەیەی کولتووری کوردیدا، لەلایەکەوە دڵسۆزانە گۆڤارێکی سەنگین و خاوەن خوێنەری وەک «ڕامان» ئەو هەموو ماوە دوورودرێژە بەڕێوە دەبات، ئەوەشی پێوەندی بەخۆمەوە هەبێ، کاک ئازاد هەر لە هاتنەوەمەوە هەوڵی داوە، کە هەنگاوێکی لەم بابەتە بنێین و سوپاسی لوتف و ئاوڕدانەوەی دڵسۆزانەی دەکەم.. داوای سەرکەوتن و سەرفەرازی بۆ هەموو لایەک دەخوازم.

تێبینی:

ئەم گفتوگۆیە بە دەنگ چەند سەعاتێکی خایاندووە و تۆمارکراوە.. دوایی لەلایەن گۆڤاری «ڕامان»ەوە خراوەتە سەر کاغەز، بەڵام بە ڕەزامەندی هەموو لایەک و لەبەر ئەوەی تەبیعەتی قسەکردن و نووسین جیان، وەڵامەکان تۆزێک لەلایەن شاعیرەوە چڕکرانەوە، بێ ئەوەی ستایلی گفتوگۆکە و جەوهەری وەڵامەکان گۆڕانێکی ئەوتۆیان بەسەردا هاتبێ.